

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Кафедра педагогіки
Шаповалівська ЗОШ I–III ступенів
Борзнянської районної ради Чернігівської області

**СПАДЩИНА С. Ф. РУСОВОЇ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ:
З ДОСВІДУ РОБОТИ
ШАПОВАЛІВСЬКОЇ ЗОШ**

*За редакцією
професора Є. І. Коваленко*

Ніжин
2015

УДК 37.09(075.3)
ББК 74.03(4Укр.)я72
С71

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 9 від 23.05.2015 р.

Рецензенти:

Криловець М. Г. – професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, доктор педагогічних наук;

Новгородська Ю. Г. – доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук

Авторський колектив:

**Масюк Т. В., Коваленко Є. І., Товстоліс М. Д., Лебідь Н. М.,
Шпуй В. І., Понтяр В. В., Боженко В. В., Мітченко А. А.,
Фесенко Г. І., Москаленко М. А.**

Упорядкування: заступник директора з навчально-виховної роботи
Шаповалівської ЗОШ **Масюк Т. В.**

Спадщина С. Ф. Русової в контексті сучасності: з досвіду роботи Шаповалівської ЗОШ : збірник статей / за ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 83 с.

У збірнику статей представлено досвід Шаповалівської ЗОШ І–ІІІ ступеня Борзнянського району Чернігівської області – освітнього та виховного центру Софії Русової – з вивчення і впровадження педагогічної спадщини видатного українського педагога першої чверті ХХ століття, палкої поборниці української національної ідеї та ідей реформування шкільної системи на засадах демократизації, гуманізації та педоцентризму.

Книга адресується працівникам у галузі освіти та всім, хто цікавиться педагогічними поглядами С. Ф. Русової та впроваджує їх у практику роботи, зокрема вихователям та вчителям загальноосвітніх навчальних закладів, студентам педагогічних спеціальностей вишів.

**УДК 37.09(075.3)
ББК 74.03(4Укр.)я72**

© Є. І. Коваленко, ред., 2015
© Т. В. Масюк, упорядкування, 2015
© НДУ ім. М. Гоголя, 2015

ЗМІСТ

Творча спадщина С. Ф. Русової, повернута із забуття (<i>Масюк Т. В.</i>)	4
Світове визнання Софії Русової як видатного педагога, державного діяча, просвітителя (<i>Коваленко Є. І.</i>)	5
Берегиня української справи (<i>Товстоліс М. Д.</i>)	15
Шаповалівська ЗОШ І–ІІІ ступеня – освітній та виховний центр С. Ф. Русової (<i>Масюк Т. В., Товстоліс М. Д.</i>)	17
Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках читання у початковій школі (<i>Лебідь Н. М.</i>)	28
Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках природознавства у початковій школі (<i>Шпуй В. І.</i>)	32
Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках української мови у початковій школі (<i>Понтяр В. В.</i>)	38
Виховання молодших школярів за концепцією С. Ф. Русової (<i>Боженко Р. В.</i>)	47
Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках природознавства та географії (<i>Мітченко А. А.</i>)	54
Національно-патріотичне виховання учнів за ідеями С. Ф. Русової (<i>Фесенко Г. І.</i>)	57
Зв'язки С. Ф. Русової з Шаповалівкою (за споминами С. Ф. Русової) (<i>Москаленко М. А.</i>)	76

Творча спадщина С. Ф. Русової, повернута із забуття: Зійшла її зоря!

*Т. В. Масюк, заступник директора
з навчально-виховної роботи
Шаповалівської ЗОШ*

На порозі ХХІ століття закономірно постає питання про нову школу, яка створила б умови для повноцінного фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку дитини і плекала людину, здатну будувати демократичну державу.

На превеликий жаль, навчально-виховний процес у сучасній загальноосвітній школі спрямований здебільшого на формування інтелекту як такого, що становить визначену суму знань. Це не сприяє саморозвитку особистості, особистісному становленню індивіда. Потрібно навчити учнів використовувати отримані в школі знання в нестандартній ситуації, під час розв'язання проблемних завдань у різних сферах суспільного життя, розвинути творче мислення.

Сучасна школа повинна допомогти учням відчувати себе впевненими на ринку праці, вміти адаптуватися до соціальних змін і криз у суспільстві, бути психологічно стійкими, розвивати здатність до самоорганізації. Це вимагає пошуку нових форм організації навчально-виховного процесу, які дозволили б:

- забезпечити високий інструментальний рівень знань випускників, уміння самостійно набувати і застосовувати їх на практиці;
- розвивати кожного учня як творчу особистість, здатну до практичної роботи;
- залучати кожного учня до активної пізнавальної діяльності;
- забезпечити всебічний, гармонійний розвиток особистості учня;
- формувати навички пізнавальної і дослідницької діяльності, розвивати критичне мислення;
- формувати в учнів цілісну картину світу;
- формувати громадянську свідомість та активну життєву позицію, почуття патріотизму, любові до своєї країни, народу, звичаїв та традицій;
- навчати грамотно працювати з інформацією і т. д.

Для вирішення цих проблем науковці та вчителі-практики все частіше звертаються до досвіду педагогів минулого. Серед них і наша співвітчизниця С. Ф. Русова, яка залишила надзвичайно багату й різноманітну науково-теоретичну спадщину. Віддана патріотка своєї Батьківщини, педагог від Бога, письменниця, журналістка, громадська діячка, вона все своє життя присвятила створенню системи національної освіти та виховання.

У центрі педагогічної концепції С. Ф. Русової перебуває дитина, особистість з природженими задатками, здібностями, можливостями, талантами. Головними завданнями навчання та виховання є:

- гуманізація та демократизація освіти;
- індивідуалізація та диференціація навчального процесу, інтеграція формування цілісної картини світу;
- посилення самостійності учнів у навчально-виховному процесі, створення умов для саморозкриття, саморозвитку особистості;
- формування суб'єкт-суб'єктних відносин між учителем та учнем;
- здійснення гармонійного поєднання навчання та виховання;
- формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, здатної до свідомого суспільного вибору і збагачення інтелектуального, духовного, економічного, соціально-політичного і культурного потенціалу свого народу.

Вчена писала, що жодна школа не може ставити собі за мету виховання мудреців або вчених, але вона мусить забезпечити кожному її вихованцю "осягнути максимум ясного знання, розвинути розум до можливо інтенсивнішої й екстенсивнішої інтелектуальної праці, завше пам'ятаючи про те, що ніякий широкий інтелектуальний розвиток неможливий і небажаний з соціального боку без морального розвитку, без глибокого розуміння своїх моральних обов'язків, без повного розуміння ідеї соціальної й індивідуальної справедливості..." [1, с. 110].

Отже, педагогічні ідеї та погляди С. Ф. Русової є актуальними і сьогодні і мають велике значення для розвитку освіти, сучасної національної школи та національного виховання.

Література

1. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової. – Ч. : Деснянська правда, 2006.

Світове визнання Софії Русової як видатного педагога, державного діяча, просвітителя

***Є. І. Коваленко, завідувач кафедри педагогіки
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя, проф.***

У 2016 році Україна відзначатиме 160 років з дня народження однієї з найвидатніших жінок України, вченого-педагога, людини, яка все своє життя присвятила утвердженню України як самостійної незалежної

держави – Софії Федорівни Русової. Відомо, що в радянський період педагогічні ідеї Софії Русової були приховані і відсторонені від педагогічної громадськості, зберігалися в спецсховищах КДБ і лише з 1991 року її спадщина стала доступною і відкритою для вивчення.

Проте Софія Русова була визнаною і високо оціненою в радянський період ще за життя у країнах Європи й Америки. Про це свідчать публікації 1931, 1936 і 1956 років, коли педагогічна і культурно-просвітницька громадськість відзначала 75-, 80- і 100-річні ювілеї Софії Федорівни Русової. У статтях Дорошенко Н. (ж. "Наше життя", Філадельфія), Залевського Б. (ж. "Народна воля", Львів) Лукачової О. (ж. "Наша школа", Львів), Омельченко М. (ж. "Жіноча доля", Львів), Білецького Л. (ж. "Світло", "Учительське слово", Львів), Мандрики М. ("Студентський вісник", Прага; "Жіночий світ", Вінніпег), Яреми Я. ("Рідна школа", Львів), Лугового О. ("Український робітник", Торонто); Шаповал М. ("Самостійна думка", Мукачево) – та в багатьох інших часописах Західної України, Америки, Англії, Чехословаччини відзначається її значний внесок в розвиток української педагогічної думки і утвердження авторитету України у світі. М.Шаповал, її найближчий товариш і соратник, писав: "Тисячі, мільйони жінок народились, жили і повмирали не дбаючи про щось більше, як про свій маленький світ – про свою родину. Лише винятково-чутливі, гострозорі і пильні бачили поза родиною весь народ, яко родину... Русова у нас така Господиня-Мати, що з маленької господині-матері виросла на Господиню-Матір в Народі" [20, с. 8–10].

З часу, коли стали відкритими архіви С. Русової, минуло понад 20 років. Саме 1991 рік, рік 135-річчя від дня народження Софії Русової, ЮНЕСКО проголосило роком Софії Русової. Практично з того часу й почалося вивчення її педагогічної спадщини в Україні. Сьогодні Софія Русова заслужено займає почесне місце серед видатних педагогів України.

Серед перших українських дослідників, хто зробив значний внесок у повернення на Батьківщину із забуття її творчої спадщини, ми відносимо Н. Дічек, І. Зайченко, Н. Калениченко, Н.Копиленко, В. Качкан, Т. Ківшар, Є. Коваленко, З. Нагачевську, І.Пінчук, О. Проскуру, О. Сухомлинську. У їхніх наукових працях досліджено громадсько-педагогічну діяльність і провідні ідеї науково-теоретичного доробку С. Русової.

Перші публікації (до 1996 року) про С. Русову в основному знайомили педагогічну громадськість з життям і діяльністю видатної просвітительки (статті у педагогічних часописах та наукових збірниках – Губко О. Г., Калениченко Н. П., Копиленко Н. Б., Мельничук Н. С., Пінчук І. М., Коваленко Є.І.). Ювілейна конференція 1996 року на батьківщині С. Русової практично була першим науковим зібранням, на якому українські вчені високо оцінили її внесок у розбудову української педагогічної думки і системи освіти. Академік НАПН України О. В. Сухомлинська проаналізувала її педагогічні ідеї в контексті розвитку педагогічної думки кінця ХІХ – першої третини ХХ століття, часу, який увійшов в історію як реформаторський рух в педагогіці. Вона показала, що Софія

Русова, глибоко вивчивши усі новітні педагогічні течії і прогресивні погляди закордонних реформаторів Європи і США, ставить завданням творення української національної системи освіти, нового типу школи, яка б відповідала найкращим передовим педагогічним принципам, але не розірвала б живого зв'язку з народним життям, з характерними рисами нашого культурного розвитку й громадського життя. О. В. Сухомлинська упереджує дослідників щодо спрощеного підходу до оцінювання вивчення Софією Русовою закордонного досвіду як простого запозичення. "Такого не буває ніде й ніколи, – зазначає вчена, – а особливо, коли ідеї й надбання пропускаються через творчу свідомість, через світогляд такої творчої, непересічної особистості, як Софія Русова. Вона дивилась на зарубіжні здобутки, на чужоземний досвід лише й тільки крізь призму розробки ідей української національної школи" [17 с. 3.]. Проаналізувавши внесок Софії Русової у розбудову принципів нової демократичної школи, дошкільного виховання та позашкільної освіти, О. В. Сухомлинська зазначає, що "С. Русова – наша сучасниця, що її голос набуває особливого звучання в час кардинальної зміни підходів до дитини, до філософії освіти, до філософії виховання, що постали у зв'язку з незалежністю й розбудовою України" [17, с. 7].

Матеріали цих педагогічних читань опубліковані у чотирьох книгах, які окреслили основні проблеми її педагогічної спадщини: "С. Русова – видатний педагог, державний, громадський діяч"; "Проблеми національного виховання у спадщині С. Русової"; "Проблеми шкільної педагогіки і психології навчання і виховання у творчій спадщині С. Русової"; "Проблеми дошкільного виховання у спадщині С. Русової".

У цей же період відбулись всеукраїнські науково-практичні конференції, педагогічні читання, присвячені видатному педагогу в Івано-Франківську, Києві, завдяки чому ім'я і творча спадщина Софії Русової повертаються на батьківщину та активно впроваджуються в теорію та практику української національної системи освіти.

Виходять друком дослідження українських вчених про життя і педагогічну діяльність Софії Русової: І. В. Зайченка "Педагогічна концепція С. Ф. Русової" [4], Коваленко Є. І. і Пінчук І. М. "Освітня діяльність та педагогічні погляди Софії Русової" [5], Джус О. В. "Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції" [3].

Особливу цінність становлять роботи, які безпосередньо знайомлять з творами С. Русової. У 1996 році побачила світ книга О. В. Проскури "Русова С. Вибрані педагогічні твори" [10]. В цій роботі авторка робить підбірку праць С. Русової, в яких вона розкриває основні засади організації системи дошкільного виховання.

За сприяння Центру дослідження проблем української державності видавництвом Україна-Віта у 1996 році було перевидано "Мої спомини" Софії Русової, які вперше були опубліковані у Львові в 1937 році. У присвяті книги К. Морозов зазначив, що Софія Русова, без сумніву, прискорила незалежність України. І висловив впевненість, що "Спомини"

її оживлять і розбудять не одну нашу душу. О. В. Проскура, авторка вступної статті "Біля її вогнища" "Мої спомини" визначила як унікальну працю Софії Федорівни, що носить історико-біографічний характер. Опис життя родини і своєї власної долі С. Русова подає в контексті аналізу суспільно-політичних подій, що відбувалися в той час в Україні і Росії [13].

У 1997 році Коваленко Є. І., Пінчук І. М. підготували дві книги "Софія Русова Вибрані педагогічні твори. Кн. 1–2" [11]. До першої книги увійшли основні статті С. Русової з питань розбудови національної освітньої системи, історії педагогіки, а також праці з теорії і практики дошкільного виховання. У вступній статті авторів аналізується творчість Софії Федорівни Русової як видатного українського педагога і психолога, історика педагогіки, етнографа, громадського діяча, організатора народної освіти і жіночого руху. Постає С. Русової постає як педагог світового рівня, реформатор, педагогічні ідеї якої не втратили актуальності в наш час. До другої книги увійшли найважливіші праці С. Русової періоду визвольних змагань України та еміграції з питань організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі: "Нова школа", "Нова школа соціального виховання", "Єдина діяльна (трудова) школа", "Дидактика". У 2008 році Коваленко Є. І., Таран О. М. опублікували третю і четверту книги "Софія Русова Вибрані педагогічні твори. Кн. 3–4" [12]. У третій книзі представлено праці С. Русової, в яких вона дає обґрунтування філософських, соціологічних та психологічних основ педагогіки як науки, розкриває теоретичні та методичні засади організації позашкільної освіти. Четверта книга включає ґрунтовну працю С. Русової "Сучасні течії в новій педагогіці" та історико-педагогічні статті.

У 2006–2007 роках побачили світ дві частини трилогії "Софія Русова: з маловідомого і невідомого", підготовлені О. В. Джус і З. І. Нагачевською [14]. В першій частині представлені праці С. Русової з загальних основ педагогіки, теорії виховання, історії педагогіки, аналізу просвітительською визначних персоналій української та зарубіжної педагогічної думки. Друга частина розкриває думки С. Русової щодо організації жіночого руху, діяльності Союзу українок, беззмінною головою якого вона була.

До 155-річчя від дня народження С. Русової Державною науково-педагогічною бібліотекою імені В. О. Сухомлинського спільно з Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя у 2010 році видано в серії "Видатні педагоги світу" бібліографічний покажчик "Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель" [15].

Упродовж 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. життєвий, творчий шлях й науково-педагогічна спадщина Софії Русової стали предметом 10 кандидатських дисертацій, в яких досліджувались важливі грані її громадсько-культурної діяльності та науково-педагогічної творчості. Після розсекречення архівів С. Русової І. М. Пінчук, викладач Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя під керівництвом професора Коваленко Є. І. розпочала вивчення спадщини С. Русової і захистила у 1994

році першу кандидатську дисертацію "Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової (1856–1940)" [8]. І. М. Пінчук проаналізувала основні етапи освітньо-просвітницької та науково-педагогічної діяльності С. Русової, концепцію національного виховання дітей і молоді, її внесок в організацію навчально-виховного процесу. Г. М. Груць у дисертаційній роботі "С. Русова і просвітительський рух в Україні" [1] дослідила проблеми виникнення і розвитку просвітительського руху в Україні та діяльність С. Русової у контексті цього руху, теоретично обґрунтувала, що не дивлячись на важкі соціально-економічні, політичні та культурні умови, український просвітницький рух став важливою складовою національно-визвольного руху, а просвітницька діяльність і творчість С. Русової – феноменом у розвитку просвітительської думки в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття, окреслила прогресивні педагогічні ідеї С. Русової, які можуть бути використані для розробки концептуальних основ системи освіти та виховання в сучасних умовах. Дисертаційне дослідження О. В. Джус "Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції (1922–1940 рр.)" (2001) [3] присвячено розгляду особливостей діяльності Софії Русової як педагога і громадського діяча за межами України та суттєво доповнено її біографію, посилаючись на архівні матеріали. Авторка визначає основні напрями роботи науковця періоду еміграції, аналізує зміст науково-педагогічної діяльності С. Русової, зокрема, організаторсько-практичної щодо розбудови українського шкільництва і наукових установ у Чехословаччині, теоретичної як викладача українських шкіл, автора монографій, курсів лекцій, наукових розвідок, рецензій. В роботі виявлено та охарактеризовано провідні положення наукового доробку С. Русової стосовно теоретичних засад педагогіки: мети, завдань, змісту діяльності української національної школи, національного виховання.

Три дисертаційні дослідження присвячені розкриттю спадщини С. Русової в галузі дошкільного виховання. Так, у роботах В. Ф. Сергєєвої "Проблеми дошкільного виховання в педагогічній спадщині Софії Русової" (1997) [16] та О. В. Пшеврацької "Психолого-педагогічні засади організації суспільного дошкільного виховання в працях С. Ф. Русової" (2002) [9] досліджено психологічні та педагогічні засади організації суспільного дошкільного виховання в працях С. Ф. Русової, розкрито її роль у становленні системи суспільного дошкільного виховання як складової системи освіти в Україні, аналізуються її погляди на мету, завдання і зміст навчально-виховного процесу в дошкільних закладах. Наведено аналіз психолого-педагогічних підходів до його організації за кордоном. Здійснено порівняльний аналіз теоретико-методичних підходів у системах дошкільного виховання С. Ф. Русової та М. Монтесорі, проаналізовано умови його організації, вимоги до підготовки садівниць, визначено актуальність та можливість використання ідей С. Русової у системі сучасної дошкільної освіти. Дисертаційне дослідження Н. В. Маліновської "Методика використання лінгводидактичних ідей С. Ф. Русової у навчанні

дошкільників переказу художніх текстів" (1997) [6] має теоретико-методичний характер, авторка наголошує, що в центрі педагогічної системи С. Русової лежить вчення про рідну мову як джерело національного духу, культури. Засвоєння рідної мови є головним елементом, основою початкового дошкільного виховання, саме рідна мова є найталановитішим вчителем, вихователем, бо вона збагачує внутрішній світ дитини, логіку її мислення, чуттєве сприймання навколишнього. Н. В. Малиновська аналізує погляди С. Русової щодо формування правильної звуковимови, логічного викладу думки, розкриває роль предметних занять, читання і переказ художніх творів, казок і їх драматизації.

О. М. Таран у дисертаційному дослідженні "Проблеми дидактики в педагогічній спадщині С. Русової" (2003) [18] висвітлює динаміку становлення та розвитку дидактичних поглядів видатного українського педагога С. Русової, виділяє й охарактеризовує в цьому процесі основні періоди: 1871 р. – кінець XIX ст. – виникнення інтересу до педагогічної праці та формування педагогічного покликання; початок XX ст. – 1917 р. – вивчення розвитку вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки, глибоке осмислення новітніх підходів реформаторської педагогіки; 1917–1920 рр. – активна праця в уряді УНР, у реформуванні системи освіти в Україні; роки міграції – плідна праця у вищих школах, написання ґрунтовних монографічних досліджень з проблем дидактики. Дисертантка виокремлює внесок С. Русової у розробку теоретичних і практичних питань теорії навчання, розкриває її погляди щодо предмета та основних категорій дидактики, суті процесу навчання, мети та завдань навчання, змісту, принципів, форм і методів навчання, вимог до вчителя, а також виявляє прогресивні дидактичні ідеї С. Русової, які можуть бути використані для розробки концептуальних засад системи освіти та виховання за сучасних умов.

Знаменно, що до вивчення доробку вченої залучаються філософи, історики. Так, О. Пеньковець у дисертаційній роботі "Філософсько-освітні погляди С. Русової (соціально-філософський аналіз" (2001) [7] розглянув соціально-філософські засади вчення українського філософа та педагога С. Русової, проаналізував особливості творів науковця, ступінь дослідження її соціально-філософських поглядів у науковій літературі з позицій розуміння соціальної філософії як інтегративного знання про суспільство, що включає в себе власну історію та є аспектом існування суспільства як самотвірної освітньої системи. Автором вивчено соціально-філософські погляди науковця щодо суспільства, освіти, ролі національного в осмисленні освіти й особи, питання конституювання національної школи та національної освіти, взаємодії освіти й держави, а також виховання вільної особистості як основної мети освіти. Соціальні цінності освітнього процесу систематизовано на основі соціально-філософського аналізу творів С. Русової.

У дисертації О.Є. Фролової "Концепція особи в освітньому вченні С. Русової" (2009) [19] здійснено комплексний аналіз концепції особи в українознавчо-освітніх дослідженнях С. Русової. Доведено, що твори

С. Русової є важливим джерелом української освітньої думки, яке містить ідеї і підходи, що відповідають потребам сучасної трансформації системи освіти в Україні. Встановлено, що як предмет українознавчо-філософського аналізу освітні погляди С. Русової недостатньо досліджені, хоча були спроби вказати на особливості світоглядно-філософського підґрунтя творів С. Русової та тлумачення в них особи. Методологічна значущість ідей С. Русової для освіти та виховання особи визначається їх природовідповідними, державницькими, правовими і гуманістичними смислами у відповідності до єдності центрів: Україна – етнос; Україна – природа; Україна – мова; Україна – нація і держава; Україна у міжнародних відносинах; Україна – ментальність, доля; Україна – історична місія. Автором обґрунтовано, що людина постає в освітній системі С. Русової як мікрокосм і розглядається крізь призму її сутності, саморозвитку. С. Русова тип нової людини ототожнює з сильною національно-орієнтованою особистістю, яка, з одного боку, занурена в глибини національного світобачення, а з іншого – широко відкрита до досягнень європейської духовної культури. Визнаючи людський організм фізіологічним носієм, сутність особи С. Русова вбачала у соціокультурній діяльності, яка спрямовує здібності організму до реалізації в певному національно-культурному середовищі. Розкрита вирішальна роль освіти як основного способу включення людини в соціокультурний простір та способу засвоєння загальнолюдських і національних моральних цінностей і норм у становленні особи. Саме школа, згідно вченню С. Русової, є одним з могутніх факторів виховання особи, формування її життєвих компетентностей і орієнтирів, духовності, моральності, національної гідності і патріотизму. Враховуючи залежність освіти від держави, вирішення проблеми соціокультурного спрямування освіти С. Русова знаходить в її гуманітаризації.

Л. В. Гонюкова виконала дисертаційне дослідження "Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Софії Русової (1870-ті рр. – 1940 р.) [2] на присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук (2000). Авторка комплексно дослідила життя, громадсько-політичну та культурно-просвітницьку діяльність С. Ф. Русової. На підставі аналізу широкої джерельної бази визначила комплекс чинників, що справили вирішальний вплив на формування її світогляду, відігравали важливу роль у становленні громадянської позиції. У роботі детально розглянуто діяльність С. Русової в українських громадах і революційних гуртках, партії соціалістів-федералістів. Проаналізовано політичні погляди науковця, процес їх трансформації, доведено прогресивне значення її праці у демократичних виданнях ("Світло", "ЛНВ", "Рада") з метою вирішення українського питання, відтворено основні віхи роботи С. Русової щодо створення системи національної освіти. Л. В. Гонюкова показала внесок С. Русової в інтеграцію українського громадського руху у світовий, розкрила значення її наукової діяльності та дослідила розроблені С. Русовою концептуальні засади побудови Української Національної Жіночої

Ради і Всеукраїнської Учительської Спілки, Педагогічного інституту (Прага), напрями та зміст їх роботи. Авторка дає оцінку внеску С. Русової у розвиток суспільно-політичного життя України кінця XIX – початку XX ст.

В наш час педагогічна спадщина Софії Русової введена до програми вищих начальних закладів, що готують педагогічні кадри. В Україні працює сім навчальних закладів – Центрив Софії Русової, які втілюють у життя її педагогічні ідеї.

Сьогодні вже можна говорити про основні наукові школи, в яких інтенсивно досліджується педагогічна спадщина Софії Русової: це Київ (Сухомлинська О. В., Проскура О.В., Коваленко О. В., Антонець Н. Б. та ін.); Чернігів (Зайченко І. В.); Івано-Франківськ (Нагачевська З. І., Джус О. П.); Одеса (Богуш А. М., Малиновська Н. В.); Ніжин (Коваленко Є. І., Пінчук І. М., Таран О. М.), Тернопіль (Груць Г. С.), навколо яких групуються молоді науковці, виконуючи дисертаційні дослідження, ведеться підготовка і видання творів С. Русової.

Окреслимо окремі, на наш погляд, ще недостатньо досліджені сторінки педагогічної спадщини Софії Русової.

1) Нам видається, слід більш ґрунтовно проаналізувати євро інтеграційні ідеї просвітительки. Вона глибоко вивчала досвід європейських країн щодо реформування освіти, була знайома з працями практично усіх європейських і американських педагогів-реформаторів, й Україна презентувалася нею як складова європейського співтовариства.

2) Особливої уваги заслуговує вивчення позицій С. Русової щодо взаємозв'язку педагогіки, філософії, соціології і педагогіки, аналіз теоретико-методологічних основ її спадщини.

3) Сьогодні в основному досліджуються ідеї С. Русової щодо дошкільного виховання, а в неї великий пласт ідей щодо початкової, середньої та вищої школи, які потребують детального аналізу й вивчення. зокрема як в її педагогічній теорії узгоджуються парадигми трудової школи, вільного виховання і школа навчання. Яка позиція Софії Русової?

4) Значну увагу в працях С. Русової займають питання формування волі і характеру дитини, проте ці ідеї ще не знайшли висвітлення й належної оцінки.

5) Важливо, яку велику роль має емоційна сфера людини, її психічне й духовне здоров'я. Цій проблемі, проблемі формування емоційної сфери дітей і молоді С. Русова присвячує ряд своїх публікацій, які також потребують аналізу.

6) Недостатньо дослідженими залишаються й проблеми гендерного і сексуального виховання молоді в її спадщині.

7) Потребують більш ґрунтовного аналізу соціально-педагогічні аспекти її спадщини, зокрема взаємозв'язок шкільної і позашкільної освіти і виховання, андрагогічні ідеї, сімейне виховання і вплив на нього соціального середовища.

8) С. Русова – талановитий організатор системи освіти, керівник навчальних закладів, визнаний державний і громадський діяч, проте

проблеми управління, педагогічного менеджменту в педагогічній спадщині Софії Русової не досліджені.

9) Лише окремі статті розкривають внесок Софії Русової в педагогічну компаративістику.

10) Велику роль у вихованні загальнолюдських цінностей у підростаючого покоління С. Русова відводила релігії, проте практично відсутні публікації, які б розкривали погляди вченої на роль релігії і релігійного виховання в духовному становленні людини, взаємозв'язок школи, сім'ї і церкви у вихованні дітей і молоді.

11) Відомо, що С. Русова – письменниця, яка залишила літературно-педагогічну спадщину, яка також потребує аналізу й оцінки.

12) Не дослідженою залишається й епістолярна спадщина просвітительки.

Слід зазначити, що сьогодні значна частина праць С. Русової ще не знайдена і не опублікована, не проаналізована, зокрема "Соціальна педагогіка", "Історія педагогіки у зв'язку з розвитком культури", навчально-методичні матеріали щодо діяльності Високого педагогічного інституту в Падеброді, української гімназії, дитячого будинку, яким керувала Софія Русова та ін. Це унеможлиблює здійснення цілісного аналізу її доробку. У зв'язку з цим пропонується створити асоціацію Софії Русової, яка б об'єднала і скоординувала зусилля науковців. Адже на часі повне видання творів Софії Русової, для цього потрібно працювати в архівах не лише Києва і Львова, а й Праги, Падеброд тощо. А це вимагає і значних зусиль і великих коштів і тому вважаємо за потрібне звернути увагу і Міністерства освіти і науки України і Національної академії педагогічних наук на підтримку такого проекту.

До цього часу вивчення педагогічної спадщини Софії Русової було ініційоване окремими науковцями, і знаходження коштів на видання її творів давалося з великими труднощами. Ми ініціюємо створення в Ніжині Центру Русовознавства. Маємо певний досвід. В університеті вже багато років працює Центр Гоголезнавства, відомий за межами України.

Оцінюючи сьогодні роль С. Русової в розвитку педагогічної думки в Україні, можна однозначно стверджувати, що її творчий доробок є внеском у скарбницю не лише української, а й світової педагогіки, що її ідеї – це не лише минуле, вони не обмежені часовими рамками, як гасло звучать і сьогодні заклики С. Русової: "В наші часи бути гарним педагогом – це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди й Науки. Тільки великими зусиллями таких апостолів Україна матиме чесних діячів-патріотів, вмілих практичних робітників і соціально об'єднану, інтелектуально розвинену народну масу" [11, Кн. 1, с. 231]. "Ніхто не має права вважати шкільну справу чужою для себе, сторонньою. Навпаки, якщо ми хочемо скоріше бачити в нашій країні загальний народний добробут, якщо ми хочемо мати добре організовану державу, господарство, церкву, – ми перш за все мусимо організувати школу, що навчила б наших дітей служити добру й рідному краю" [11, Кн. 2, с. 121].

Література

1. Груць Г. М. С. Русова і просвітительський рух в Україні: Автореферат дис.... канд.пед.наук: 13.00.01/ Галина Михайлівна Груць. – Тернопіль, 1999. – 20 с.
2. Гонюкова, Л. В. "Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Софії Русової (1870-ті рр. – 1940 р.): Автореферат дис....канд.істор.наук : 07.00.01 / Лілія Василівна Гонюкова. – К. : НДІ українознавства, 2000. – 19 с.
3. Джус, О. В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: Монографія / Оксана Володимирівна Джус. – Івано-Франківськ : Плай, 2002, - 260 с.
4. Зайченко, І.В. Педагогічна концепція С. Русової /Іван Васильович Зайченко. – Чернігів, 1996. – 116 с.
5. Коваленко, Є. І., Пінчук, І. М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / За ред. Є. І. Коваленко / Євгенія Іванівна Коваленко, Ірина Миколаївна Пінчук. – Ніжин, НДУ, 1998. – 214 с.
6. Маліновська, Н. В. Методика використання лінгво дидактичних ідей С. Ф. Русової у навчанні дошкільників переказу художніх текстів Автореферат дис....канд.пед.наук: 13.00.01 / Наталія Василівна Маліновська. – О., 1997. – 20 с.
7. Пеньковець, О. М. Філософсько-освітні погляди С. Русової (соціально-філософський аналіз: Автореф.дис...канд. філософ. наук: 09.00.03 / Олександра Михайлівна Пеньковець. – Д.: 2002. – 19 с.
8. Пінчук, І. М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової (1856-1940): Дис...кандидата педагогічних наук: 13.00.01 / Ірина Миколаївна Пінчук. – К.: 1994. –180 с.
9. Пшеврацька, О. В. Психолого-педагогічні засади суспільного дошкільного виховання у працях С. Ф. Русової: Автореф.дис...кандидата педагогічних наук: 13.00.01/ Олена Володимирівна Пшеврацька (Коваленко). – К.: 2002. – 20 с.
10. Русова, С. Вибрані педагогічні твори /упоряд., передм., комент. О. В. Проскура / Софія Федорівна Русова. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
11. Русова, Софія Вибрані педагогічні твори : У 2 кн. Кн.1. Кн.2. /За ред. Є. І. Коваленко: Упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук / Русова Софія Федорівна. – К.: Либідь, 1997. – Т. 1. – 272 с., Т. 2. – 320 с.
12. Русова Софія Вибрані педагогічні твори: У 4 кн. Кн.3..Кн.4./За ред. Є. І. Коваленко: Упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, О. М. Таран. – Чернігів : Деснянська правда, 2008 / Софія Федорівна Русова. – Т. 3. – 240 с., Т.4. – 328 с.
13. Русова, Софія Мої спомини / Софія Федорівна Русова. – К.: Україна-Віта, 1996. – 208 с.
14. Русова, Софія: з маловідомого і невідомого: трилогія / упоряд. О. Джус, З. Нагачевська / Софія Федорівна Русова. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – Ч.1. – 456 с., ч.2. – 364 с.

15. Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель: до 155-річчя від дня народження: бібліографічний покажчик / Нац. акад. пед. наук України, Держ.наук.-пед. Бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя; упоряди.: А. М. Доркену, Т.В.Лога; наук. ред.: П. І. Рогова, А. М. Доркену; наук.консультант, авт. вступ. ст. Є. І. Коваленко. – К., 2010. – 176 с. – (серія "Видатні педагоги світу; Вип. 6).

16. Сергєєва, В. Ф. Проблеми дошкільного виховання в педагогічній спадщині Софії Русової: Автореф.дис...кандидата педагогічних наук: 13.00.01 / Валентина Федорівна Сергєєва. – К.: 1997. – 20 с.

17. Сухомлинська, О. В. Софія Русова в контексті розвитку педагогічної думки // Софія Русова – видатний педагог, державний, громадський діяч України : Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань. Книга 1. Відповідальний редактор Коваленко Є. І / Ольга Василівна Сухомлинська. – Чернігів, 1996. – 59 с.

18. Таран, О. М. Проблеми дидактики в педагогічній спадщині С. Русової: Автореферат дис....канд.пед.наук: 13.00.01 / Олена Миколаївна Таран. – К.: 2000. – 20 с.

19. Фролова, О. Є. Концепція особи в освітньому вченні С. Русової: Автореферат дис....канд.філософ.наук: 09.00.12 / Ольга Євгенівна Фролова. – К.: 2009. – 20 с.

20. Шаповал, М. Свято Матері (3 нагоди 75-ліття Софії Русової) // Самостійна думка / Микита Шаповал. – Мукачеве, 1931. – Ч.6-7. – С. 8–10.

Берегиня Української справи

М. Д. Товстоліс, засновник освітнього та виховного центру С. Ф. Русової Шаповалівської ЗОШ

"Я присвятила Україні усе своє життя"

С. Русова

Народжена у швецько-французькій родині, вона над усе любила Україну, бо побачила світ у батьківському маєтку села Олешня Ріпкінського району. Федір Олександрович Ліндфорс, швед за походженням, маючи чин полковника, тривалий час служив у м. Олевську у генерала-губернатора Жерве. Вийшов у відставку і оселився з дружиною і старшими дітьми в Олешні. Тут і народилася Софійка.

Ліндфорсів поважали за те, що Федір Олександрович збудував храм у стилі Рестрелі, куди приходили селяни навколишніх сіл, відкрив для сільських дітей навчально-гончарний осередок, яким пізніше опікувалося земство, а старша дочка Марія облаштувала школу, де навчалася селянська молодь.

Улюбленицею батька була блакитноока білявка Софійка. Так сталося, що мати, французька за походженням, рано померла, і вихованням дівчинки займався Федір Олександрович і Марія. Завдяки його турботам вони переїхали до Києва, де Софійка почала відвідувати Фундуклеївську гімназію.

У 1871 р. несподівано помер батько, який жив в Олешні і разом із сином Олександром був відомим діячем Чернігівського губернського земства. Після поховання дівчата повернулися до Києва. Виникло питання: як жити далі? В автобіографії Софія Федорівна писала, що разом із сестрою вони відкрили в Києві перший український дитячий садок. І з 1873 р. почались її щирі зносини з українськими діячами – Драгомановим, Лисенком, Старицьким, Чубинським та ін. У свої шістнадцять років Софія дуже зблизилася з членами Київської Старої громади, надаючи приміщення дитячого садка у вечірні години для зібрань та підготовки репетицій українських вистав, у яких брала активну участь. Саме тут познайомилася з Олександром Русовим – земським статистиком, громадським діячем та етнографом.

Незабаром вони одружилися. У 1876 р. чоловік Софії Федорівни отримав призначення до Чернігівського губстатбюро. У Чернігові вона народила свого первістка. Стала ініціатором відкриття громадської бібліотеки (тепер ОУНБ ім. В. Г. Короленка). Софію Русову у цій справі підтримали відомі чернігівські земці Петро Червинський та Олександр Тишинський. Завдяки їхнім зусиллям бібліотека прийняла перших користувачів 28 березня 1877 року.

Русови проживали у Чернігові з 1876 до 1879р. та з 1894 до 1898 р. Цей період їхнього життя цікаво представлений у "Споминах" Софії Федорівни. Саме тоді Русова формується як педагог, публіцист, літературознавець, мистецтвознавець, історик. Її першими працями були статті про Тараса Шевченка (французькою мовою), Григорія Квітку-Основ'яненка, Григорія Сковороду, Михайла Драгоманова, Миколу Гоголя.

Однак головну свою увагу Софія Русова зосереджує на педагогічній діяльності. Лише за 1910–1914 рр. в першому українському педагогічному журналі "Світло", співредактором якого була й С. Русова, опубліковано понад 100 її статей, розвідок, рецензій. Софія Федорівна є також автором низки публікацій, присвячених проблемі національної освіти різних народів Росії. Вона написала підручники з французької мови, географії, математики для дошкільного і молодшого шкільного віку, видані головним чином у 1918 році.

В уряді гетьмана П. Скоропадського С. Русова очолювала департамент з дошкільного виховання. Коли встановилась радянська влада Софія Федорівна з болем усвідомила, що розвиток України повертає в інше русло. І тому з дітьми емігрувала до Чехословаччини. На той час вона була вдовою. Її коханий чоловік помер у 1915 р.

У Празі Софія Федорівна викладала в університеті, організувала емігрантський жіночий рух, очолила комітет, котрий відстоював інтереси українських селян під час голодомору 1932–1933 рр.

Померла С.Федорівна 1940 р. у Празі. До кінця днів своїх вона служила Україні. Однак на її Батьківщині цього не розуміли. Лише у 1991 р., за словами онуки Ніни Михайлівни Ліндфорс, громадянки Канади, згадали про нашу бабусю Софію Русову. І не лише згадали – тиждень присвятили нашій бабусі у пам'ять її народження і запросили всіх бабусиних родичів з усього світу" в Олешню. Тепер місцева школа носить ім'я С. Ф. Русової. Видані її "Спомини", педагогічні праці, статті про педагогічну, наукову і громадсько-політичну діяльність Софії Федорівни.

Вона нарешті, як і мріяла, повернулася в Україну, бо вірила: "Ми вирвемо з руїн нашу державу, нашу Батьківщину" [2].

Література

1. Русова Софія Мої спомини / Софія Федорівна Русова. – К.: Україна-Віта, 1996. – 208 с.
2. Інтернет-ресурс (<http://gazeta.zn.ua>).

Шаповалівська ЗОШ І–ІІІ ступеня – освітній та виховний центр С. Ф. Русової

*М. Д. Товстоліс, засновник освітнього
та виховного центру С. Ф. Русової;
Т. В. Масюк, заступник директора
з навчально-виховної роботи
Шаповалівської ЗОШ*

Національне духовне відродження, створення незалежної Української держави неможливе без повернення народові його історичних пам'яток, наукових і культурних цінностей, без усього того надбання, що в різних сферах життя витворило творчий потенціал України в минулому.

З поміж педагогів і психологів, які внесли вагомий вклад у розвиток школи і педагогічної думки в Україні першого десятиріччя ХХ ст. гідне місце належить Софії Русовій.

Софія Федорівна Русова – етнограф, мистецтвознавець, історик, письменник, автор підручників, монографій, громадський діяч, одна з засновниць жіночого руху в Україні, головне, видатний педагог і психолог.

Ми довго не знали про подвижницьку діяльність подружжя Русових, хоч з історичних розвідок краєзнавця вчительки історії М. Д. Соловей, яка вела роботу з вивчення історії рідного краю, практично неможливо відокремити коротенький відрізок часу, який провели Русови у сусідстві з шаповалівцями у так званому Русовому окопі.

"Треба було шукати якоїсь роботи, – пише Софія Федорівна у своїх спогадах, – Але я скористалась з цієї прикрої події, щоб зреалізувати свої давні мрії і зречтись усякого буржуазного життя ... жити так, як живуть мільйони народу". [4, с. 66].

"Через те ми купили шматок землі в Борзнянському повіті – дванадцять десятин, за три версти від станції Доч... Було там поле, город, трохи лісу... Вабило ще й те, що там було вже виразно українське населення."

"На південь, як стати на полі по той бік дороги, можна було бачити високі вітряки села Шаповалівки з панським маєтком. А трохи не доїжджаючи до нашого хутора, як їхати з двірця, збочувала дорога направо до казенного села Високого". [3, с. 45–46].

Відомо, що Русови прожили на хуторі під Шаповалівкою зовсім небагато. Є підстави вважати, що подружжя жило на робінзоновому хуторі з 1877 по 1879 рік. Чому на Робінзоновому? Олександр Олександрович працював писарем Шаповалівської волості, статистом у Борзні і мав звичку носити парасолю, що було вельми дивним в окрузі. Кажуть саме через це хтось із місцевих гострословів прозвав його Робінзоном. А, може, не парасоля була тут причиною, а робінзонівська усамітненість мешканців хутора ?

Справжнього розвитку Робінзонів хутір після Русових не набув. Ось чому юним шаповалівцям хотілося осягнути всю глибину життєвого подвигу Софії Русової, яка відмовилась від трьохсот десятин спадкової землі, інших багатств, титулу, благополуччя заради чужого тобі народу, заради того, щоб він усвідомив себе українцем, народом, а не бидлом.

"Ми мусимо свідомо носити ім'я українців. Знати всі скарби, що збережені в українській землі. В цій праці нова школа мусить об'єднати учнів і вчителів. Потроху, цеглина за цеглиною, збудуємо ми таку школу, котра справді вся була пройнята національним свідомим натхненням...", – писала Софія Русова [2, с. 16].

Ці пророчі слова української просвітительки лягли в основу роботи освітнього та виховного центру С. Ф. Русової с. Шаповалівки на базі школи.

На виконання розпорядження Борзнянської райдержадміністрації про втілення в життя акції "Відродження Борзнянського району через освіту та шкільний туризм" та з метою вивчення та впровадження у навчально-виховний процес школи навчальних ідей та педагогічної спадщини С. Ф. Русової на базі нашої школи на підставі наказу № 98 від 10.12.2001 р. по школі "Про створення освітнього та виховного центру Софії Федорівни Русової" функціонує освітній та виховний центр С. Русової.

Завдання його допомогати вчителям і учням оволодіти методами і прийомами науково-дослідної роботи, пов'язати їх із засвоєнням навчального матеріалу на уроках української мови і літератури, історії, географії, українознавства, етнографії, в початкових класах, нетрадиційними формами шкільної діяльності (проведенням історичних розвідок,

екскурсій, роботи в музеях, архівах, написанням рефератів, статей, науково-дослідних робіт).

Практичне завдання центру вбачаємо в конкретній організації педагогічного колективу, батьків, учнів на оволодіння педагогічною спадщиною С. Ф. Русової на уроках, через науково-дослідницькі пошуки, формування творчих підходів до розв'язання проблем, що виникли у навчальному процесі. В освітньому центрі пропонується організація і проведення уроків, екскурсій до архівів, бібліотек, конференцій, занять з основ бібліотечно-бібліографічних знань, реформування доступної учням літератури.

Координаційна рада центру спрямовує роботу по вивченню педагогічної спадщини С. Русової та запровадженню ідей концепції національного дошкільного та шкільного виховання в практику роботи школи на основі розробленої експериментальної програми за розділами:

I розділ. Вступ у науково-дослідну роботу по проблемі "Софія Русова – видатний педагог і психолог".

II розділ. Робота з науково-літературними джерелами та архівними матеріалами.

III розділ Науково-дослідна, методична робота.

IV розділ Організація і формування підсумків роботи.

Першими здобутками поділились з директорами шкіл району на засіданні тематичної педагогічної ради, яка проходила у формі науково-практичної конференції "Творче використання педагогічної спадщини Софії Русової у навчально-виховному процесі" ще в січні 2002 року.

Змістом роботи творчої групи з проблем впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової у навчально-виховному процесі були співбесіди з учнями, підбір навчально-дидактичного матеріалу із педагогічної спадщини Русової, відвідування уроків географії, мови і літератури, історії, вивчення роботи методичних об'єднань з використання спадщини у навчальному процесі, написання методичних рекомендацій.

Своєрідним оглядом роботи колективу школи з виконання авторської програми є Софіїні тижні, присвячені видатному педагогу, її дню народження. Перший тиждень у 2003 році розпочався зібранням дітей, вчителів, батьків, односельчан "Софія Русова і наш край". А в день народження пройшли в класах години спілкування "Що пам'ятає Шаповалівка про Русових".

Надовго в пам'яті дітей залишиться читацька конференція за книгою "Мої спомини" за планом:

1. Творча спадщина С. Ф. Русової, повернута із забуття

2. "Щоліта їздили в Олешню"

3. "Саме літо 70-року було останнє щасливе в нашому родинному житті""Шматок землі, що ми купили, лежав якраз над шляхом між станцією Доч і м. Борзною серед лісу".

Учні-старшокласники взяли участь у конкурсі творів, провели літературне дослідження "Дві великі Українки: Софія Русова і Лариса Петрівна Косач". Цікавим був турнір краєзнавців. Змагалися учні 9–11 класів.

Він складався з 5 турів: географія рідного краю, з історії рідного села, з історії сіл і міст Чернігівщини, з історії родини Русових, виконання народних пісень.

Учителі-словесники, початкових класів, географії підготували дидактичний матеріал. Великого значення надаємо вихованню дітей українськими звичаями, обрядами, традиціями, хочемо щоб такі свята як Івана Купала, Зелена неділя, Маковія, Спаса, що пов'язані з давніми народними віруваннями і овіяні національною поезією і романтизмом, розвивали особистість дитини, почуття любові до рідного краю, свого народу, адже на думку С. Русової важливо, "щоб вони проводилися систематично в кожній дитячій організації саме за народними звичаями" [1].

Ефективним засобом виховання учнів початкових класів (так вважала Русова) є трудові традиції, звичаї, обряди. У нашій школі вони супроводжують свята та інші урочистості і передбачають включення дітей у різні види діяльності. Свято зустрічі весни, птахів, урожаю мають великий виховний потенціал. Разом з батьками класоводи організували ранки: "Щедрість рідної землі", "Хліб усьому голова".

Заповітною мрією учнів стала екскурсія на Батьківщину С. Русової. Цьому передувала значна організаційна робота. Кошти на екскурсію заробили самі діти. Під час впорядкування території Русового окопу, де учні разом з батьками і вчителями заклали алею берізок, встановили пам'ятний камінь і посадили 5 га сосни, дали життя тисячам молодих пагінців лісу, які стануть живим пам'ятником С. Ф. Русової.

На Батьківщину Русової поїхали найактивніші, найуспішніші учні. Відвідали школу, музей Софії Федорівни, побували біля пам'ятних знаків, на території садиби Русових. Зустрілись з вчителями і учнями школи. Започаткувалась дружба, накреслили спільні заходи. Багато отримали вражень. А головне прилучились до тих місць, де народилась Софія Федорівна.

Зібрали матеріали, виготовили фотоальбоми, стенди:

"На Батьківщині Софії Федорівни Русової"

"Русова – видатний педагог, психолог, громадський діяч"

"Русів окіп".

Надійшли матеріали з Олешнянської школи, з музею М. М. Коцюбинського чотири томи "Листів до Михайла Коцюбинського". Свої книги надіслали І. В. Зайченко, Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук.

Кожен клас, вчителі, вивчаючи твори С. Ф. Русової готували свої доробки. Адже в планах – відкриття світлиці Русової. Є в школі чудова давня традиція. Кожен випускний клас залишає по собі в стінах школи якусь добру згадку – подарунок поколінням юних шаповалівців.

Для випускників 2004 року – це було обладнання і оформлення світлиці Русової. Своїми руками обладнали приміщення: побілили, пофарбували, обклеїли шпалерами. Справа стала загальношкільною.

Підключились випускники різних поколінь. А все почалось з портрета Русової з написом "Світлиці С. Ф Русової в рідній школі від автора випускниці школи Федорко Олени".

Члени фотогуртка підготували добірки фотографій, всі класи оформили тематичні стінні газети. Кращі добірки з виставки учнівських і батьківських робіт "Подаруй світлиці С.Ф Русової" поповнили експонати світлиці.

18 лютого 2004 р. в день народження Софії Федорівни, за участю дітей, батьків гостей відбулось урочисте відкриття світлиці.

Один з гостей на відкритті пожартував. У цій кімнаті можна жити, вона – найтепліша. І не тільки тому, що потребує менше теплової енергії.

Енергію випромінює тут усе, з'являються нові і нові подарунки, які підкреслюють ідею і дух національних традицій.

У 2006 році у Русовому окопі було закладено камінь на місці садиби Русових і висаджена алея до 150-річчя від дня народження просвітельки.

У 2011 році результатом громадсько-просвітницького проекту стало обладнання куточка С. Русової у заповідному урочищі "Базарщина". Тут вчителі Шаповалівського освітнього округу можуть проводити уроки та виховні заходи.

У 2013 році випускники школи Мітченки А. та Муляров Р. подарували закладу меморіальну дошку С. Ф. Русової, яка зайняла почесне місце при вході до навчального закладу.

Нещодавно на базі школи була проведена науково-практична конференція з питання "Впровадження творчої та педагогічної спадщини С. Ф. Русової в навчально-виховний процес". Перед початком конференції вчителі Миколаївської, Забілівської, Височанської шкіл, гімназії імені Пантелеймона Куліша, вихователі дитсадків, методист райметодкабінету відділу освіти райдержадміністрації Людмила Перепечай, завідувача кафедрою педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя Євгенія Коваленко, настоятель місцевої Свято-Миколаївської церкви отець Іван ознайомилися з історією школи, побували у кімнаті бойової та трудової слави, "Світлиці Софії Русової". Значна заслуга у їхньому створенні належить тодішньому директору школи Михайлу Дмитровичу Товстолісу. Михайло Дмитрович показав безліч цікавих експонатів, пов'язаних із подружжям Софії та Олександра Русових, у тому числі, з історією їхнього перебування у Борзні та Шаповалівці, подарунки від почесних гостей навчального закладу, з якими тісно співпрацюють шаповалівські зберігачі спадщини відомої просвітельки.

Після екскурсії по школі в актовому залі розпочалася основна частина конференції. Про своє перше знайомство з педагогічними ідеями

Софії Русової, котре згодом стало справою життя, розповідала Євгенія Коваленко. За її словами, повернення до народних джерел у освіті, котре сповідувала Софія Русова, актуальне і сьогодні. Тому вона разом із викладачами університету видала не одну книгу, котра розкриває багатогранність непересічної постаті просвітительки, педагога та громадської діячки, ім'я якої стало символом служіння народу. Частину цих видань вона передала у подарунок школі.

Окрім розповіді про здобутки освітнього та виховного центру Софії Федорівни Русової, її засновник Михайло Товстоліс вручив від імені депутата обласної ради, президента Благодійного фонду імені Софії Русової Івана Чауса (на жаль, Іван Петрович не зміг особисто прибути на конференцію), почесні грамоти фонду освітньому та виховному центру Софії Федорівни Русової та заступнику директора з навчально-виховної роботи Шаповалівської школи Раїсі Дацько.

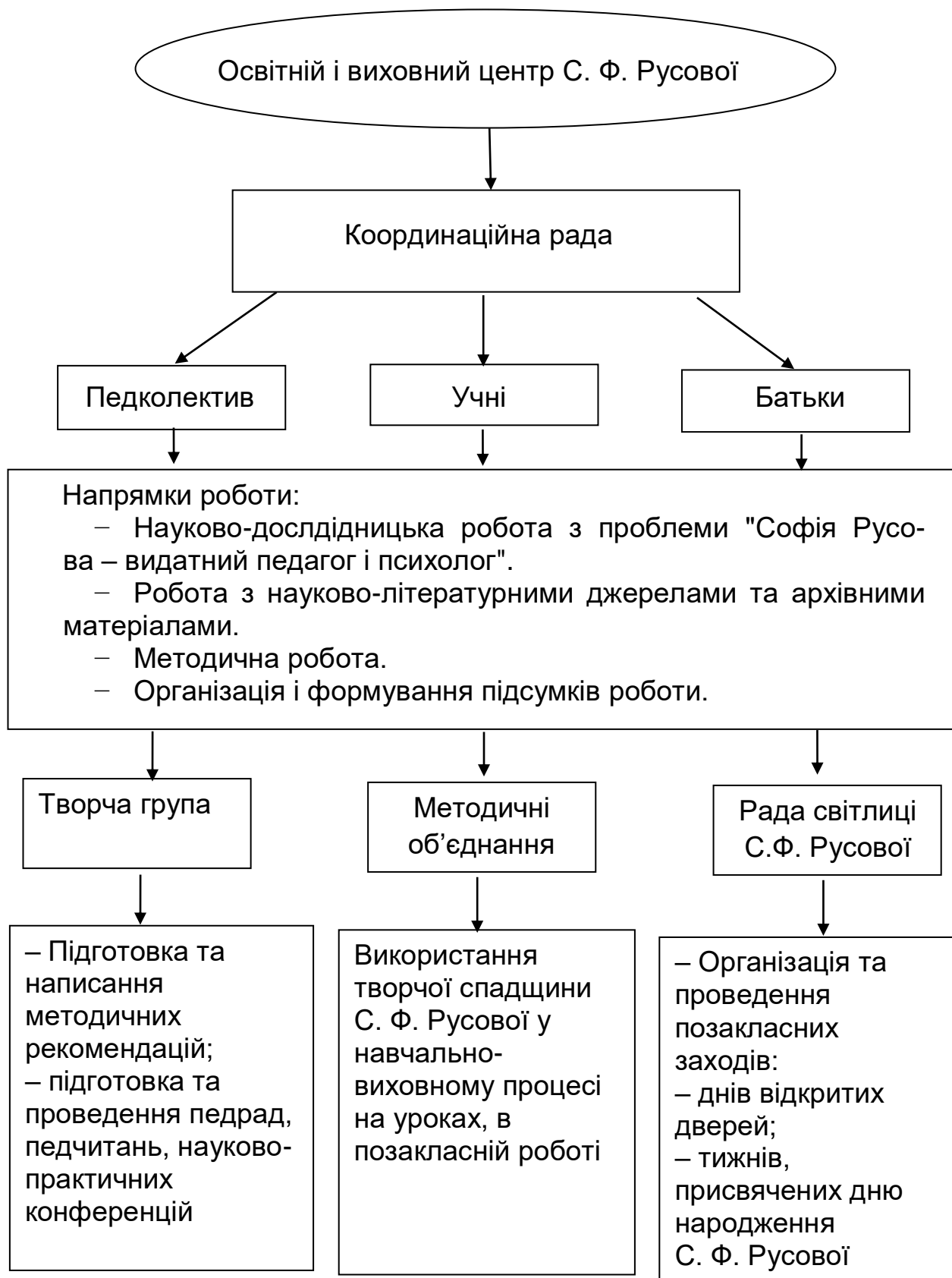
Отримавши нагороду, слово взяла Раїса Петрівна Дацько, яка розповіла про реалізацію педагогічних ідей Софії Русової в практичній роботі школи. Також Раїса Петрівна звернула увагу гостей на виставку методичних доробок шаповалівських вчителів. Напередодні в школі пройшов місячник методичної роботи із впровадження педагогічної спадщини Софії Русової у навчальний процес, протягом якого кожен учитель дав відкритий урок. Як втілювати ідеї Софії Русової в умовах сучасного дошкільного навчального закладу повідомила завідувача місцевого ДНЗ "Сонечко" Олена Власенко та вихователь ДНЗ № 1 м. Борзни Тамара Хандога. Про національну ідею в роботах Софії Русової говорила викладач гімназія імені П. Куліша Оксана Граб.

Завершилася шкільна науково-практична конференція турніром краєзнавців між шаповалівськими та миколаївськими школярами, який провела вчитель історії Ганна Фесенко. Діти показали не тільки високі знання з історії рідного краю, а й продемонстрували уміння презентувати національний костюм, приготувати народні страви, розповіли про сімейні реліквії, зачарували глядачів чудовим виконанням народної пісні.

Практичне значення освітнього та виховного центру С. Ф. Русової полягає в організації науково-дослідницької діяльності педагогів, учнів, батьків з вивчення педагогічної спадщини відомої просвітительки та використання зібраної інформації у навчально-виховному процесі. Діяльністю центру керує координаційна рада. На початку навчального року вона розробляє план роботи над проблемним питанням з учителями, батьками та учнями.

В освітньому та виховному центрі працює творча група з проблеми "Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової у навчально-виховний процес". Її мета – це допомагати вчителям і учням оволодіти прийомами науково-дослідної роботи, пов'язати їх із засвоєнням навчального матеріалу на уроках та позакласною роботою.

Структура роботи освітнього та виховного центру С. Ф. Русової

План роботи освітнього та виховного центру Софії Русової

1	2	3	4
1	Продовжувати виконання експериментальної програми вивчення педагогічної спадщини С. Русової та запровадження ідей концепції національного дошкільного та шкільного виховання в практику роботи школи	Протягом року	Вчителі ЗДНВР Власенко О. Л.
2	Провести тематичні засідання методичних об'єднань з проблеми.	Грудень	Голови метод-об'єднань
3	Підготувати заняття психолого-педагогічного семінару, присвяченого вивченню спадщини С. Ф. Русової як психолога	Листопад	Храпач М. В.
4	Продовжувати роботу лекторію "Софія Русова – видатний педагог, психолог, громадський діяч".	Протягом року	ЗДНВР
5	Організувати і провести День відкритих дверей для вчителів району.	30.09.	Директор школи
6	Створити навчально-методичне забезпечення з питань впровадження педагогічних ідей Софії Русової у практичну діяльність учителів школи	Протягом року	ЗДНВР
7	Продовжувати науково-дослідну, методичну роботу творчої групи за планом	Протягом року	ЗДНВР
1.1.	Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Ф. Русової		
1.	Співбесіди з учителями, що працюють з впровадження досвіду З. В. Шило, вчительки Олешнянської школи	вересень	Директор школи
II. 1.	Підбір навчально-дидактичного матеріалу із педагогічної спадщини С. Ф. Русової	листопад	ЗДНВР
2.	Відвідування уроків з географії, мови, літератури, історії		ЗДНВР
III.	1. Створення збірника сюжетно-рольових ігор. 2. Вивчення планів роботи методичних об'єднань з використання спадщини С. Ф. Русової у навчально-виховному процесі	січень	МО вчителів початкових класів, ЗДНВР

1	2	3	4
IV.	1. Розробка сценарію засідання круглого столу "Школа майбутнього або школа вікнами у завтра"		ЗДНВР
8	2. Написання методичних рекомендацій з впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової		ЗДНВР
9	Провести панораму уроків з використанням педагогічної спадщини Русової	Вересень, грудень	ЗДНВР
10	Організувати у шкільному методкабінеті виставку творчих надбань учителів, учнів	15.10	ЗДНВР
11	Поновити стенди, тематичні папки світлиці Русової	протягом року рада світлиці	Педагогічний колектив
12	Провести тематичні години спілкування в класах	Протягом року класоводи кл. кер.	Класні керівники
13	Провести круглий стіл "Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасність"	Квітень	Вчителі школи
	Організувати тематичні виставки літератури	Протягом року	Довгаль О.А.
	Продовжувати зв'язки з місцями, пов'язаними з життям Русової	Протягом року	Рада центру
	Закласти алею пам'ятних дерев на честь 150-річчя від дня народження просвітельки	Квітень листопад	Вчителі труд.навч.
17	Продовжити роботу над упорядкуванням Русового окопу.	Протягом року	Колектив школи
18	Продовжувати зв'язки з професором Коваленко Є. І., Зайченко І. В., учнями та вчителями Олешнянської школи, Р. І. Решетнюк – автором літературно-музичної програми, створеної за книгою просвітельки "Мої спогади".	Протягом року	Рада центру
19	Провести урочисте засідання педради, присвячене 150-річчю від дня народження С. Ф. Русової.	18.02 Лютий 2006	Директор Директор
20	Провести тиждень С. Ф. Русової "Софія, Софія – дочка України, тобі ми вклонилися аж до землі"		Педагогічний колектив

План засідань творчої групи

№ п/п	Дата проведення	Зміст роботи
1	січень	1. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Ф. Русової 2. Співбесіди з вчителями, що працюють над впровадженням досвіду З. В. Шило – вчительки Олешнянської школи
2	листопад	1. Підбір навчально-дидактичного матеріалу із педагогічної спадщини С. Ф. Русової 2. Відвідування уроків із географії, мови, літератури, історії
3	січень	1. Створення збірника дидактичних ігор 2. Вивчення планів роботи методичних об'єднань з використання спадщини С. Ф. Русової у навчально-виховному процесі
4	квітень	1. Розробка сценарію засідання круглого столу "Школа майбутнього або школа вікнами в завтра" 2. Написання методичних рекомендацій з впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової

У системі методичної роботи з педагогічними працівниками поєднуються традиційні та нетрадиційні (інтерактивні) методи роботи. Практикуються такі колективні форми роботи як педагогічні ради, методичні наради у формі ділових ігор, педагогічних турнірів, круглих столів, тренінгів, педагогічних читань, науково-практичні конференції, колективні презентації напрацювань методичних об'єднань, творчих груп, семінари-практикуми.

Підготовлені і змістовно проведені науково-практичні конференції "Роль ідей Русової в розробці педагогічної концепції національного виховання", батьківська конференція "Найдорожчий скарб кожного народу його діти, його молодь", засідання педагогічної ради "Робота педколективу з формування національної свідомості дитини на основі творчого впровадження педагогічних ідей С. Ф. Русової", педагогічні читання за книгами І. В. Зайченка "Педагогічна концепція С. Ф. Русової", Коваленко Є. І., Пінчук І. М. "Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової", С. Ф. Русової "Мої спомини".

Щороку у школі проводяться тижні С. Ф. Русової, присвячені її дню народження.

На засіданнях методичних об'єднань систематично заслуховуються інформації вчителів про застосування ідей великого педагога у практичній діяльності, методичне об'єднання вчителів початкових класів провело засідання "Софія Русова про формування національної свідомості дитини в початковій школі", практичні заняття "Уроки читання в 1 класі за букварем С. Ф. Русової". Проводяться творчі звіти методичних об'єднань "Вивчаємо творчу спадщину С. Ф. Русової".

**План проведення тижня,
присвяченого видатному педагогу С. Ф. Русовій**

Дні	Заходи	Відповідальні
Понеділок 16.02.15	1. Відкриття тижня. Повідомлення на лінійці "Софія Русова і наш край" Батьківська конференція "Найдорожчий скарб кожного народу – його діти, його молодь"	Фесенко Г. І. Динник Л. П.
Вівторок 17.02.15	1. Години спілкування, присвячені дню народження С. Ф. Русової 2. Виставка учнівських робіт "Подарунок світлиці"	Класні керівники Класоводи
Середа 18.02.15	1. Читацька конференція за книгою "Мої спомини"	Масюк Т. В.
Четвер 19.02.15	1. В оборону казки (інсценізація за народними казками у молодших класах). 2. Турнір краєзнавців	Класоводи Фесенко Г. І.
П'ятниця 20.02.15	1. Русів окіп. Сторінки нашої історії. 2. Конкурс учнівських літературних творів	Учителі літератури

**План тижня творчого звіту
методичного об'єднання вчителів-словесників**

№ п/п	Дні	Зміст роботи	Відповідальні
1	28.01 Понеділок	1. Методична оперативка. 2. Повідомлення "Софія Русова і наш край"	Масюк Т. В. Фесенко Г. І.
2	29.01 Вівторок	1. Сторінки життя і творчості С. Ф. Русової (години спілкування). 2. Тематичні уроки у 7 класі "Прийменник як службова частина мови". 3. Урок російської мови "Числительное как часть речи".	Храпач М. В. Головань С. Б.
3	30.01 Середа	1. Написання учнями творчих робіт "Софія Русова у нашому краї", "Жіноча гордість нашого краю". 2. Урок російської мови у 7 класі "Написание предлогов" (тематичний урок)	Вчителі-словесники Головань С. Б.
4	31.01 Четвер	1. Виготовлення дидактичного матеріалу вчителями. 2. Дискусія на тему "У чому полягає особливість активних методів навчання?"	Масюк Т. В. Храпач М. В.
5	01.02. П'ятниця	1. Тематичні уроки у 10 класі "Леся Українка "Лісова пісня". 2. Урок української мови в 9 класі "Розділові знаки у безсполучниковому складному реченні". 4. Усний журнал "С. Русова – видатний психолог, педагог, громадський діяч". 5. Методична оперативка.	Масюк Т. В. Храпач М. В.

Шаповалівська загальноосвітня школа є опорною в районі з вивчення життєвого шляху і творчої діяльності видатного педагога. Тому вчителі школи підготували матеріали з питання "Використання творчої спадщини С. Ф. Русової в сучасній школі", з якими виступили на науково-практичній конференції вчителів суспільно-гуманітарного циклу району.

Педагоги та учні нашої школи постійно оновлюють та поповнюють матеріали у світлиці С. Русової. Створені тематичні стенди: "Життєвий і творчий шлях видатного педагога, психолога, громадського діяча С. Ф. Русової", "На Батьківщині С. Ф. Русової", "Русів окіп", "Русова на сторінках педагогічних видань", "Русова і Чернігівщина". А найдорожче – це праці Русової, її педагогічна спадщина, її "Український буквар". По-знайомитися з цими матеріалами можна відвідавши день відкритих дверей у нашій школі, який зазвичай має насичену програму. Це і екскурсія у світлицю, турнір краєзнавців "Історія мого краю", вікторина "Родина Русових", розвідка-конкурс "Живе поруч надзвичайна людина", конкурс майстрів народної творчості, знавців народної мудрості, українського костюма, української пісні "Пісні моєї родини".

А які прекрасні свята в стінах школи воедино збирають дітей і батьків: "Софіє, Софіє – дочка України, тобі ми вклоняємось аж до землі", "Збираємо воедино всю свою родину".

Література

1. Інтернет-ресурс shapovalivka-school.edukit.cn.ua
2. Педагогічна спадщина С.Русової та існуюча освіта. – К.: Освіта, 1998. – С. 16.
3. Русов О. О. Щоденники та спогади. – Ч.: Десна поліграф, 2011. – С. 45–46.
4. Русова С. Мемуари. Щоденник. – К. : Поліграф книга, 2004.

Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках читання у початковій школі

Лебідь Н. М., вчитель початкових класів

Центральне місце в системі дисциплін нової української національної школи згідно погляду С. Русової займає рідна мова, що включає в себе мовленнєву діяльність учнів, читання, письмо.

Необхідно вибирати для дітей такі літературно-художні твори, які б викликали у них переживання, емоції, велике моральне й естетичне враження. Варто брати, – на думку С. Русової, цілком доступні й розумні для дітей ритм. Це прекрасно реалізувати, на мою думку, на уроках

позакласного читання. Твір краще впливає на слухачів, вважає Русова, – коли його розповідають, а не читають по книзі. Оповідачеві необхідно триматися якнайближче мови самого твору; практикувати різноманітні стилі викладу, творів, що становлять золоту скарбницю фольклору рідного народу, оскільки прості й зрозумілі вирази народного твору краще вражають ніжні почуття дітей.

До кращих С. Русова відносила твори Т. Шевченка, П. Куліша, Л. Глібова, Б. Грінченка та інших. Хай діти уважно прислухаються до того, що їм розповідає вчитель, – переконана С. Русова, – заучують окремі нові слова. Так роботі з учнями вчена радила присвячувати цілі години, дуже ретельно й серйозно готуватися до проведення уроку.

На жаль, ще небагато можна відшукати справді високохудожніх творів, які б сповна задовольняли всі педагогічні величі, найкраще впливали б на учнів, – зазначила вчена. Серед читанок найкращих для початкового навчання грамоти вона називала "Граматику" Б. Грінченка, "Рідну школу" С. Меркосенка, "Вінок" О. Білоусенка. Але поряд з читанками необхідно, щоб були видані невеличкі книжечки для позакласного читання, радила С. Русова. Це б дозволило краще навчити учнів читати, причому не поверхнево переглядати книги, а вибирати з них все те цінне й корисне, що міститься на їх сторінках. Вона рекомендувала так організувати урочне і позаурочне читання, щоб це була активна праця учнів з набуття знань, формування світогляду, переконань. Тільки в такому разі читання справді стане могутнім і корисним засобом виховання природних здібностей і задатків дитини, викликаючи в неї глибоку пошану і любов до своєї рідної мови, свого рідного краю, народу. В усякому разі "оповідання", або "години читань" в новій українській школі, за переконанням С. Русової, повинні зайняти обов'язкове і почесне місце серед інших навчальних дисциплін.

Пропоную урок позакласного читання, на якому враховано рекомендації С. Ф. Русової щодо вибору автора, жанру твору, розповіді вчителя, особливостей словникової роботи та засобів збудження творчої уяви школярів.

Розробка уроку читання у 2 класі

Тема. Шевченкове слово

Мета: розширити знання учнів про життя і творчість Т. Г. Шевченка; збагачувати словниковий запас учнів; розвивати навички свідомого, правильного та виразного читання, критичне мислення, творчі здібності учнів; виховувати почуття гордості за Україну, за її національного генія.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми і мети уроку

Вступна бесіда

– Сьогоднішній урок присвячений видатному українцеві – Т. Г. Шевченку. Девізом нашого уроку я взяла слова Т. Г. Шевченка:

Учіться, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого научайтесь
Й свого не цурайтесь!

Інтерактивна вправа "Мікрофон"

– Що ви знаєте про Тараса Григоровича?

Темної ночі перед світом 9 березня в с. Моринці на Черкащині в хаті Григорія Шевченка, кріпака пана Енгельгардта, народився хлопчик, майбутній великий співець України Тарас Григорович Шевченко.

Минає рік, два, п'ять років. Росте Тарас Шевченко. Батьки – на панщині, брат – десь пастишить, сестра – на городі, а малий Тарас – по бур'янах. Не любив хлопець сидіти в темній хаті, слухати сумних розмов про злидні, про горе. Все було тікає з хати до сонця, на простори. Чого тільки він не наслухався про тих панів: і як людей били, і як продавали людей, засилали в Сибір, на собак міняли, у москалі голили.

Тяжка доля випала Тарасові. Батьки рано померли, і пішов хлопець поневірятися: пас гусей, овець, носив у школу воду, у дяка рубав дрова, глядів дітей. Та було у нього велике прагнення до малювання та складання віршів.

1-й учень

У тяжкій неволі
Ріс малий Тарас
Він не вчився в школі,
Він ягнята пас.

2-й учень

Вмерли мама й тато...
Сирота – в дяка,
Тут була в хлоп'яти
Грамота гірка.

3-й учень

В пана – бусурмана
В Петербурзі дім.
Кріпаком у пана
Був Тарас у нім.

4-й учень

Хоче малювати,
Прагне він до знань,
Та за це багато
Ззнає знущань
За ясну свободу,
Світле майбуття –
Він віддав народу
Все своє життя!

У Петербурзі молодий Тарас Шевченко при підтримці друзів став вільним і закінчив Академію мистецтв. Поховано Т. Г. Шевченка над Дніпром – на високій Чернечій горі, яку зараз називають Тарасовою.

III. Робота з виставкою книг

- Які книжки бачите на виставці?
- Які з них ви читали?
- Знайдіть на виставці "Кобзар".
- У кого вдома є "Кобзар"?

Читання вчителем творів із кобзаря напам'ять.

IV. Обговорення прочитаних творів

- Які твори Т. Шевченка ви читали вдома?

1. Конкурс на кращого читця віршів Т. Г. Шевченка.

2. Конкурс " Чи знаєш ти твори Тараса Шевченка?"

- ...соловейко в темнім гаї сонце зустрічає...("Світає")
- ...сім'я вечеря коло хати, вечірня зіронька встає...("Садок вишневий коло хати...")
- ...хлюпочуться качаточка поміж осокою...("Тече вода із-за гаю")
- ...пташечка зраділа і защебетала...("Зацвіла у лузі червона калина")
- ...у Дніпра веселочка воду позичає("Зоре моя вечірняя")

3. Слухання пісні "Рече та стогне Дніпр широкий..."

- Які картини постали у вашій уяві?

V. Читання творів про Т. Г. Шевченка

1. Дорогі Шевченківські місця (З журналу)

- 1) Виразне читання оповідання вчителем.

- Яким було дитинство Тараса?

- 2) Читання оповідання учнями "ланцюжком".

- 3) Словникова робота

Обійстя - подвір'я;

прикрощі – неприємні події, невдачі;

колиска – сплетений з лози великий кошик для спочинку дитини.

- 3) Аналіз змісту оповідання з елементами вибіркового читання.

- Де народився Тарас Шевченко?

- Якою була хата Шевченків?

- Ким були Тарасові батьки?

- Чому рідне обійстя залишилось найдорожчим місцем на землі?

- Куди згодом переїхала сім'я Шевченків?

- Куди люди їдуть і досі, щоб вклонитися святим Шевченківським місцям?

2. Тарас Шевченко й діти (З журналу)

- 1) Самостійне мовчазне читання оповідання учнями.

- 2) Бесіда за змістом.

- Чи любив Шевченко дітей? – Як зустрічали його діти?

- Чим він пригощав дітей?

- Кого обороняв Тарас Шевченко?

- Що казав поет про дитячу любов до нього?

VI. Підсумок уроку

– Тяжким було життя великого Кобзаря. Україні він віддав своє життя і мріяв бачити її народ вільним і щасливим. До своїх нащадків він звертався зі словами:

І мене в сім'ї великій,

В сім'ї вольній, новій

Не забудьте пом'янути

Незлим тихим словом.

Український народ пам'ятає свого генія. **(Демонстрація пам'ятників Т. Г. Шевченку)**

Гра "Мікрофон"

– Що нового ви дізналися про Тараса Шевченка?

VII. Домашнє завдання

– Завдання до наступного уроку позакласного читання та список літератури ви знайдете в куточку читача.

Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках природознавства у початковій школі

Шпуй В. І., з досвіду роботи вчителя початкових класів

Працюючи в початкових класах, вирішуючи важливі завдання школи, використовую творчу спадщину нашої уславленої землячки Софії Федорівни Русової. Вона відзначала, що кожній дитині "потрібно дати... широку освіту, розвинути розум і всі інтелектуальні сили – пам'ять, увагу, здібність до асоціації. Це все дається правильно налагодженим процесом навчання, який у нових школах має проводитися новими методами" [6, с. 41].

Найголовніше завдання – "... збудити у дитини охоту до самонавчання", – говорила С. Ф. Русова [6, с. 41].

С. Русова писала: "... не вчити дитину, не давати їй готове знання, хоч би й саме початкове, а більше усього збудити в дитини її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття – щоб очі дитини вмiли бачити, вуха дослухатися до всього" [4, с. 63].

С. Ф. Русова в основу початкового навчання в школі поклала природознавство, як джерело найпотрібніших наукових знань, як найкраща дисципліна розуму, яка привчає дитину до пильних спостережень, до послідовних висновків, як найкращий вплив (моральний та естетичний) на виховання дитини. У своїх роботах "Весна і діти", "Серед рідної природи", "Природознавство у сучасному вихованні" Софія Федорівна переконливо доводить це. Мета вивчення природознавства в школі – формування у дітей наукових понять про навколишню природу, вирішення завдань всебічного розвитку особистості. Саме завдяки природознавству в дитини виховується почуття любові до рідного краю, свого народу. Завдання школи – познайомити учнів з місцевістю, яка їх оточує, рослинним і тваринним світом, родом занять людей у своїй місцевості.

Основним методом навчання природознавства, на думку С. Русової, має бути безпосереднє спостереження над природою, її явищами, бо ніяка модель, ніякий малюнок не в змозі замінити саму природу. У цьому зв'язку особливого значення надавала ... екскурсіям у природу, які "єднають школу з справжнім життям".

"Треба дати якнайбільше свідомого знання з природознавства, а без екскурсій це не можливо, поки сама школа не матиме коло себе такого шматка Землі, де можна було б розвести чималий садок і зразкове поле", – писала дослідниця [7, с. 24].

Тому я теж велике значення надаю екскурсіям, які сприяють більш глибокому ознайомленню з довкіллям. Я проводжу екскурсії в природу на шкільні подвір'я, до квітника, у сад, як восени, так і навесні, взимку. Під час осінніх екскурсій знайомлю учнів з ознаками осені, розглядаємо та аналізуємо зміни, що відбулися у природі, праці людей, виділяємо головне у зовнішній будові рослин цієї пори року, виховую бережне ставлення до природи.

Під час весняних екскурсій на шкільне подвір'я розкриваємо причини змін природи і праці людей. Порівнюємо свої спостереження восени і весною. Знайомлю дітей з ознаками весни в неживій і живій природі, особливо з ознаками пробудження весни, з поведінкою зимуючих птахів.

Ось, проводячи екскурсію на тему "Живе і неживе у природі", я на конкретних прикладах доводжу, що в природі є живе і неживе і все взаємозв'язане; навчаю виділяти серед природи живе і неживе. Наприклад, камінь належить до неживої природи, а ось вербовий листочок до живої природи. Бо камінець тільки лежить, а листочок росте на вербичці, йому потрібне сонечко, водичка.

На екскурсіях у дітей також краще розвивається зв'язне мовлення. Часто учням пропоную послухати мову природи. Діти розбігаються, до чогось кожен прислухається, а потім складаються казки за своїми спостереженнями.

На час екскурсії застосовую проблемні питання:

– Чи може жива природа перетворюватися у неживу? (Діти знаходять серед природи, яка їх оточує конкретні приклади. Наприклад, відмерло листя, воно з часом перетвориться в ґрунт; росло дерево, засохло і стало неживою природою)

– Чи залежить жива природа від неживої? (Діти переконують своїми відповідями вчителя. Щоб виросло дерево, йому потрібне світло й тепло, а це дає сонце. А сонце належить до неживої природи.) Діти так навіть навчаються, навчаючи один одного.

С. Русова писала: "Діти повинні цілком належати сонцю, степу, лісу, саду. Ніякої науки не треба, бажані тільки спостереження природи, навіть нема чого додавати до них якихось великих і складних пояснень. Хай дитина сама п'є з природи: колись ці враження згадуються їй, щоб утворити собі певний світогляд" [3].

С. Ф. Русова висловила думку про те, що найкращий метод той, який викликає інтерес дитини. Знайомство з природними об'єктами, вивчення їх повинно проводитися на справжніх об'єктах і явищах. Ніякий малюнок і ніяка модель не може дати кращого початкового знайомства з природою, ніж сама природа.

Впроваджуючи спадщину С. Русової, я проводжу уроки з використанням її методів, цитат, слів, біографії.

Так, мною був проведений урок з курсу "Я і Україна" на тему "Розмноження тварин у природі" з використанням педагогічної спадщини С. Русової.

На етапі актуалізації знань учні пригадали про життя Софії Русової. Дітям було повідомлено про те, що вона, живучи біля лісу, любила милуватися його красою. С. Русова завжди була захоплена красою природи, вона її любила, а цю любов передала дітям у своїх підручниках – "Початкова географія", "Серед рідної природи".

Епіграфом до уроку були взяті слова видатної діячки: "Друзі, ми мусимо носити ім'я українців" "Знати всі скарби, що заховані на українській землі" [5, с. 16]. Використані також її слова: "Шукати потрібно серцем, найголовнішого очима не бачим" [2].

Ці рядки були мотивацією до уроку. Щоб діти не лише бачили, чули, говорили, а ще й пропустили це все через себе, пройнялися всім.

Підсумком уроку були слова С. Ф. Русової: "Джерелом впливу на дитину є пані природа у своїй її непереможній красі, у квітах і метеликах, у красі дерева і листя, у співах пташок, у грі світла на воді, в кольорах зорі, в красі диких краєвидів. Це збагатить дитину враженнями правди, краси, добра..." [1, с. 127].

Отже, метою вивчення природознавства як за часів С. Ф. Русової, так і в нинішній час є:

- дати необхідні загальноосвітні знання;
- розвинути цікавість до оточуючого середовища;
- виховувати пошану до рідного краю і свого народу;
- сформувати погляди на сучасне життя.

Життя має нерозривний зв'язок з минулим і сьогоденням. А ми, наголошувала Софія Федорівна, "повинні виховати моральну відповідальність за історичну долю свого народу і держави, прищепити любов до вивчення природознавства та інших предметів. А починати вивчення потрібно від рідного краю, близького, відомого й зрозумілого учням оточення, рідної хати, рідного села і вести їх далі в світовий простір загальнолюдського пізнання" [3].

Розробка уроку природознавства у 3 класі

Тема. Розмноження тварин у природі.

Мета. Ознайомити учнів з особливостями розмноження комах, риб, плазунів, земноводних, птахів, звірів. Розвивати вміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, робити висновки, міркувати за аналогією, логічно будувати свою розповідь. Виховувати пізнавальний інтерес до природи, бажання досліджувати, берегти і вивчати природу, відчувати моральну відповідальність за її збереження.

Обладнання. Фото С. Ф. Русової, ілюстрації, опорні схеми, прислів'я, загадки.

Тип уроку: Урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. Хвилина спостережень

1. "Бюро погоди"

Нині в с. Шаповалівка зима. Січень місяць. Небо ясне, морозне. Оподи переважно у вигляді снігу. Температура повітря ... За весь тиждень переважала морозна погода. В наступні дні погода істотно не зміниться.

II. Актуалізація опорних знань.

Сьогодні наш урок присвячений Софії Федорівні Русовій (портрет)

Софія Русова – педагог, автор підручників, письменниця, перекладачка. Народилася вона в с.Олешня, що на Чернігівщині. Деякий час Софія жила біля нашого села Шаповалівка. Нині це місце називають "Русів Окіп". Живучи біля лісу, вона милувалася його красою. С. Русова любила природу: завжди передавала цю любов дітям у своїх підручниках "Початкова географія".

Епіграфом до нашого уроку будуть слова С. Русової: "Друзі, ми мусимо свідомо носити ім'я українців. Знати всі скарби, що заховані в українській землі" [5, с.16].

- Діти, а навіщо нам очі на уроці?
 - А рот і вуха: (Щоб бачити, чути і спілкуватися, розповідати один одному про щось цікаве)
 - Але найголовніше нам потрібне серце, бо "шукати потрібно серцем, найголовнішого очима не побачити".(плакат зі словами)
 - Якою буває природа? (Живою і неживою)
3. Загадки (малюнки)
- а) Куди повзе – за собою хату везе. (Черепашка)
 - б) Тіло, як у черв'ячка,
Вуха наче у жучка,
Крила гарні, кольорові,
Наче квіточки казкові. (Метелик)
 - в) В річці риба проживає –
Довгу морду вона має,
Гострі зуби, хижу вдачу –
В річці всі від неї плачуть. (Щука)
 - г) Що то воно: у воді водиться
З хвостом родиться,
А як виростає хвіст відпадає? (Жаба)
 - д) Я в траві без ніг повзу
Жабок і зайців ловлю.
Я не лагідна й не добра.
Я велика, довга й чорна (Змія)
 - е) У ночі гуляє,
А в день спочиває,
Має круглі очі,

Бачить серед ночі. (Сова)

Вдалині у лісі

Посеред темної ночі,

Засвітились хижі очі.

Від його появи в звірів

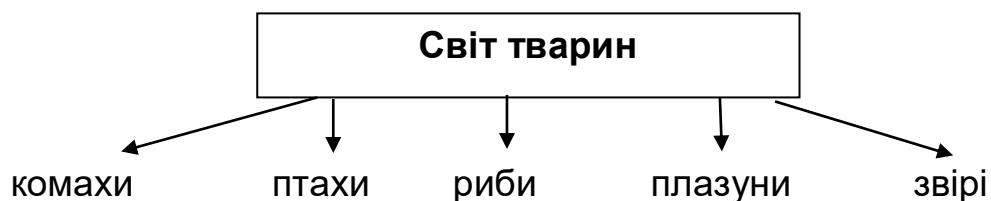
Мороз біжить по шкірі. (Вовк)

– Представників, якої природи ми зараз згадали? (Живої)

– Як ми можемо назвати їх одним загальним словом? (Тварини)

– Ось ми з вами потрапили у світ тварин. Це комахи, риби, плазуни, звірі і птахи.

Схема на дошці

– Про те, як розрізнити цих тварин ви вже знаєте.

III. Повідомлення теми і мети уроку.

А сьогодні ми з'ясуємо про розмноження тварин. Тема нашого уроку "Розмноження тварин у природі" (написано на дошці)

IV. Сприймання нового матеріалу.

1. Підготовча робота

Софія Русова була глибоко переконана в тому, що щоб засвоїти матеріал, запам'ятати потрібно (плакат):

"Щоб якийсь образ глибоко заліг у пам'яті, почуття має збудитися самим цим образом, запам'ятовуваний образ повинен бути в тісному зв'язку з тим, який пройнятий почуттям" [2].

4. Робота над мовним матеріалом.

Допоможуть нам розібратися в нашій темі знавці природи, які нам у формі доповідей розкажуть про розмноження кожної групи тварин.

1 доповідач – "Розмноження комах"

Метелики відкладають яйця на зворотній стороні листочків рослин. Через деякий час з яєць вилуплюється зелена гусінь. Спочатку гусінь з'їдає оболонку свого яйця, після цього починає об'їдати листки дерев. Коли настає час перетворюватись, гусінь переповзає у затишне місце. Там вона прикріплюється до листочка на гілці рослини й висить униз головою. Там гусінь і перетворюється на лялечку: зі свого рота випускає тоненьку ниточку, яку намотує на своє тіло. У такому вигляді лялечки перезимовують. Навесні зі свого старого будиночка – лялечки, який уже не потрібен, виповзає метелик. Він обсушує крильця і вилітає у нове життя.

2 доповідач – "Розмноження земноводних"

Навесні в річці, озері, ставку серед водоростей жаби відкладають ікру. Через 9–10 днів з ікринок з'являються пуголовки. Поступово в

пуголовків виростають ноги, відпадають хвости. Вони перетворюються на маленьких жабок. Жабенята швидко ростуть і стають дорослими жабами.

3 доповідач – "Розмноження риб"

Навесні у водоймах риби відкладають ікру. З ікринок з'являються мальки, схожі на дорослих риб. Мальків буває багато, але дорослими стає тільки частина з них.

4 доповідач – "Розмноження плазунів"

Черепахи, ящірки, змії, крокодили риють ямки в сухому ґрунті на берегах річок, морів, на узліссі. У них вони відкладають яйця і засипають їх. Через деякий час з них вилуплюються і вибираються на поверхню маленькі черепашки, ящірки, змії, крокодильчики. З яєць вилуплюється багато малюків, але виживає їх мало, бо вони часто стають поживою для хижаків.

5 доповідач – "Розмноження птахів"

Відклавши яйця, птахи насиджують їх, зігріваючи своїм теплом. Із яєць вилуплюються пташенята. Влітку у пташенят виростає пір'я. Поки пташенята не навчаться літати, батьки-птахи годують їх і оберігають від хижаків.

6 доповідач – "Розмноження звірів"

У звірів малята народжуються сліпими і безпорадними. Всі звірі вигодовують своїх малят молоком. Вони піклуються про своїх малят, захищають від ворогів, вчать добувати корм.

5. Хвилинка – цікавинка. Розповідь учителя.

Деякі тварини розмножуються незвичним способом, наприклад:

- Гадюка (яйцеживородна)
- Жаба - повитуха (самець носить ікру, намотавши на задні лапи)
- Качкодзьоб – ссавець, що несе яйця.

Новонароджених зайченят зайчиха годує і залишає самих на 3–4 доби. Зайченята затихають і здорово тремтять. Але зайченят не відчуває ніякий збір, бо на тілі зайченяти немає потових залоз, вони не виділяють запах. А ці потові залози на підшвах лап, з лапи зайченята підтискають під себе, коли змерзають. Від так вони ніби ховають свій запах. Зайчиха може народжувати тричі на рік - взимку, літом, осінню.

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Робота з підручником (с. 140–144) (Читає кращий учень)

а) Аналіз прочитаного

- Де плазуни риють ямки? – Що зігріває відкладені яйця?
- Чому в природі виживає мало плазунів?
- Робота над таблицями. (У кожного таблиці на партах)
- Як розмножуються звірі? Птахи? Комахи? І т. д.

2. Творча робота,

а) Опис тварини за планом

1. Назва тварини
2. Група
3. Як розмножується

VII. Підсумок уроку.

6. Прислів'я.

Вовк лисиці не рідня, та повадка одна.

Зайця ноги носять, вовка зуби годують.

7. Підсумком нашого уроку будуть слова С.Ф. Русової

"Джерелом впливу на дитину є пані природа у всій її непереможній красі: у квітах і метеликах, у красі дерева і листя, у співах пташок, у грі світла на воді, в кольорах зорі, красі далеких краєвидів. Це збагатить дитину враженнями правди, краси, добра..." [1, с. 127].

VIII. Домашнє завдання.

Опрацювати ст. 140–144 , зошит с. 47

Література

1. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової. – Ч.: ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 1999.
2. Інтернет-ресурс shapovalivka-school.edukit.cn.ua
3. Інтернет-ресурс teacher.iod.gov.ua
4. Коваленко Є. І., Пінчук І. М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової. – Ніжин: Аспект, 1998.
5. Педагогічна спадщина С. Русової та існуюча освіта. – К.: Освіта, 1998.
6. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996.
7. Русова С. Шкільні екскурсії і їх значення. – К.: Світло, 1911. – С. 17–24.

Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках української мови у початковій школі

Понтяр В. В., вчитель початкових класів

Принцип народності, на думку відомого педагога, передбачає навчання і виховання українських дітей рідною мовою. С. Русова розглядає рідне слово як джерело неповторного національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання й відображення дійсності, зокрема, специфіка її художньо-образного мислення. Навчання дітей має проводитись тільки їх рідною мовою.

"Мірилом ставлення до неньки України, – говорила Софія Русова, – в першу чергу – є ставлення до мови". "Здавалося б, що й говорити про необхідність шкільного викладання на рідній мові – все одно, що ломитися у відкриті двері, оскільки це вимога природи і спирається на тверді основи (гра, драматизація, малюнки, народні промисли, екскурсії тощо)" [3, с. 118].

І особливий наголос вона робить на керівній, спрямовуючій ролі вчителя.

У своїй роботі намагаюсь творчо поєднувати найновіші технології та методики з настановами та ідеями великої просвітительки. Свою роль як вчителя я вбачаю в тому, щоб знайти для процесу навчання і виховання відповідний матеріал, викликати в дитини інтерес до нього і вказати певні шляхи опанування ним. Виходячи з цього я використовую на уроках цікавий матеріал, загадки, прислів'я, приказки, кросворди, ребуси. Дитина краще засвоює новий матеріал, коли він насаджується невимушено, в ігровій формі, коли вона повторює його кілька разів, навчаючи іншого.

Відома педагог писала: "Ігри, то такі моменти, які ні з чим не можуть бути зрівняні по своїй користі:

- приємне використання часу
- вихід зайвої енергії;
- спочинок;
- витрачені сили знову оновлюються;
- сили тіла і духу знову працюють;
- вплив на виховання;
- розвиток соціальних змагань дитячої душі" [1].

Недаремно гру називають і джерелом радості і королевою дитинства. Адже гра для дитини – саме життя з усіма його радощами, хвилюваннями, тривогами, перемогами і прикрощами. Гра – природний для дітей вид діяльності, мотив її лежить у самій сутності. Вияв творчості у грі дозволяє дитині глибше зрозуміти навколишній світ, дає їй деякий життєвий досвід. Гра охоплює всі сторони особистості учня: вона потребує активної роботи думки і трудових умінь, багата емоціями та щирими почуттями.

Дитина працює з використанням "ігрових" матеріалів легше, веселіше, а головне – інтенсивно, значно продуктивніше і не помічає цього. В процесі багатьох ігор діти працюють з величезним емоційним піднесенням, часом з граничним напруженням своїх здібностей.

Навчання дітей у школі має проводитись виключно українською мовою. Емоційна культура школярів, національна свідомість формується, відшліфовується можливостями рідного слова, фольклору, свят та обрядів.

Спонукаючи дітей до спілкування рідною українською мовою з метою пропаганди її краси, мелодійності, поетичності, я проводжу уроки-інсценізації, уроки-подорожі, уроки-діалоги. Приділяю велику увагу розвитку зв'язного мовлення, де використовую різні види переказів (усні, письмові, стислі, детальні, творчі, вибіркові), творів (за серією малюнків, поданим початком, кінцем тощо). Намагаємось з дітьми творити словами – оповідання, вірші, описи. Завдяки цьому учні починають точно помічати красу слова і намагаються цю красу використати в своїх письмових творах. Написання творів та творчих робіт сприяє формуванню у

школярів активної життєвої позиції, вчить аналізувати, висловлювати свої думки та прогнозувати свої дії і вчинки. Дуже подобається дітям презентувати свої улюблені книжки, власні поетичні та прозові твори, творчі роботи, брати участь і проводити фольклорні свята, музичні українські казки, ранки, вистави.

Софія Русова наголошувала на тому, що новий матеріал діти краще сприймуть і запам'ятають, коли самостійно дійдуть висновку, знайдуть відповідь, а не тоді, коли вчитель дасть їм готові правила, алгоритм розв'язку.

"Не накачувати в дитячі голівки знання, мов у порожні пляшки, а викликати в дітях намагання самим відшукувати нові духовні скарби. Треба давати змогу дітям самим знайти відповідь на наріжні питання, які перед їх розумом постануть, даючи, звичайно, деяку допомогу в справі правдивого розв'язування, але ніколи не забуваючи, що розум дитини - то багаття, до якого ми можемо лише підкладати дрова, а горітиме воно вже своїм власним вогнем" [2].

Тому на уроках я вводжу елементи інтерактивних методів навчання: робота в парах, робота в малих групах, "завдання-пастки", "мозковий штурм", "незакінчене речення", "акваріум", "навчаючи-учусь" та інше. Це допомагає активізувати самостійну пізнавальну діяльність учнів, зрозуміти мотив учіння, забезпечує розуміння учнями змісту їхньої діяльності.

Нестандартний урок – віночок з української мови в 2 класі

Тема: Знаходження кореня у спільнокореневих словах.

Мета: узагальнити знання учнів про істотні ознаки спільнокореневих слів; удосконалювати вміння добирати спільнокореневі слова та виділяти в них корінь, ознайомити учнів з народними традиціями плетіннями віночків; розвивати пізнавальну активність, самостійність; збагачувати словниковий запас учнів; виховувати інтерес до культурної спадщини свого народу, любов до рідного краю, повагу та інтерес до народних традицій

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

1. Привітання.

– Стали, дітки, всі рівненько,
Усміхнулися гарненько,
Настрій на урок взяли
Й працювати почали.
Працюватимем старанно,
Щоб почути у кінці,
Що у нашій другій класі
Діти просто молодці!
Сідайте, діти!
На уроці
Зустрілися ми знову.

Про нашу мову чарівну
Поведемо розмову.

2. Девіз уроку:

Сидимо –

Пишемо –

Слухаємо –

Відповідаємо –

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Читання таблиці споріднених слів (Мова, мовонька, мовлення, розмовляти).

– Це – не міста забудова.

Це – будова слова.

З'ясуємо, як будівництво відбувається

І головна частина слова називається.

– Як називаються ці слова? Чому?

2. Загадка.

Я – житель підземний

Лісів і полів

І спільна частина

Споріднених слів (корінь слова)

– Пригадайте правило яке ми вивчили.

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.

Сьогодні ми продовжимо працювати над темою "споріднені слова". Корінь у всіх споріднених словах має одне значення. І ми сьогодні вчитимось знаходити спільнокореневі слова, виділяти в них корінь.

А ще будемо на уроці плести віночок, прикрашати його стрічками

Вірш:

Сплетемо вінок український сьогодні

З мальв, чорнобривців, калини,

З барвінка та жита, із м'яти, нагідок

З жоржин, чебрецю та вербени...

– Віночок – це плетене коло з квітів, листя, гілок. Український віночок символізує молодість, красу, кохання. Він – не просто прикраса дівчини, а й оберіг, що має цілющі властивості – знімає біль, захищає від різних хвороб, злих духів, зберігає волосся від випадання.

А ще ми дізнаємось, які саме квіти впліталися у віночок, від чого оберігали. Дізнаємось про символічну роль стрічок.

IV. Робота за темою уроку.

1. Хвилинка каліграфії.

Щоб букви правильно писати,

Хвилинку каліграфії

Нам треба розпочати.

Писатиму букви рівнесенько,

Щоб були красиві й гарнесенькі.

ві він ок очок

У цьому дворку, як у вінку.

- Як ви розумієте зміст цього прислів'я?
- Доберіть споріднені слова до слова вінок
- В'яжемо у вінок коричневу стрічку – символ землі – годувальниці.

2. Робота в парах. Гра "Споріднені слова знайди, у віночок їх вплети" (картки). Взаємоперевірка написаного.

3. Перевірка роботи учнів. Зачитування слів, визначення кореня.

- А чи знаєте ви, що дівчатка починали носити віночок з 3 років?

Перший віночок для доньки плела мама. В нього вплітали 3 квітки:

барвінок – квітка - тато, який оберігає доньку, годує її;

чорнобривець – квітка – мама, яка захищає дитину від усього лихого та виховує її;

незабутка – це сама дівчинка.

У вінок вашої ровесниці, семирічної дівчинки, вперше вплітали гроно калини – символ дівочої краси, а ще – цвіт яблуні, ромашки, волошки; щоб зберегти зір – червоний мак. А всього в українському віночку 12 квітів.

Ви добре впорались із завданням. Вплетемо у вінок жовту стрічку.

4. Поетична хвилинка "Хто квіти знає, той відгадає"

Заздалегідь підготовлені учні загадують загадки.

У народі його вважають символом життя. (Барвінок)

Символ краси та жіночої вроди. (Калина)

Символ материнської любові (Вишня)

Оберіг від нечистої сили (Мак)

Символ доброти, ніжності. (Волошка)

5. Фізкультхвилинка.

Дівчинка в українському костюмі читає вірш.

Піду у гай зелений я

І назбираю квітів.

З тих квіточок сплету вінок

Покличу я діток.

І будем ми співати,

І будем танцювати

Та неньку - Україну

Щиро прославляти.

Гра "Подоряночка"

6. Робота з підручником.

Коллективна робота. Вправа 66 (за завданнями підручника) В'яжемо синю стрічку.

7. Вибірковий диктант

Вірш "Стежка" М.Томенко

- Знайти споріднені слова до слова стежка.

В'яжемо фіолетову стрічку – символ мудрості.

8. Робота за підручником. Вправа 70 (за завданням підручника)

В'яжемо червону стрічку – символ добробуту, багатства, достатку.

9. "Передбачення"

– Подивіться на наш віночок. Ми вже знаємо про символічне значення стрічок. Тільки про те, що означають жовтий і синій кольори, ми не говорили. Чому? Якого кольору Прапор України? Отже, що символізують жовтий і синій кольори ?

10. Гра. "Так - ні"

– Зіграти хочеться мені

І з вами, друзі,

В "Так" чи "Ні".

Я вам питання задаю.

Готуйте ж відповідь свою.

За допомогою сигнальних карток покажіть відповідь:

зелений – "так" червоний – "ні"

– Спільна частина споріднених слів називається коренем.

– Слова: малина, малиновий, малинка, мальва - споріднені.

– Слова; мак, макарони – спільнокореневі.

– Слова: весна, веснянка, весняний – спільнокореневі.

Ви добре справились із завданням. В'яжемо у віночок рожеву стрічку – символ щирості, привітності.

У. Підсумок уроку. Рефлексія

1. Складання павутинки до слова "віночок".

2. Ось і закінчується наш урок.

– Як називається спільна частина споріднених слів?

– Які квіти влітають у вінок ?

3. Встали всі, підійшли до мене. Я візьму цей віночок, а ви візьміть у руки по стрічці. Хай цей український віночок оберігає вас від усього лихого, об'єднує вас у дружну родину. Щоб ви були дружними, щоб любили і поважали своїх батьків, рідних, свій український народ. Щоб берегли традиції свого народу.

Збіг урок наш, як коротка мить,

Дуже швидко час біжить.

Та попереду у нас багато кроків,

Безліч веселих, серйозних уроків.

VI. Домашнє завдання.

Вправа 71. До виділених слів потрібно дібрати спільнокореневі слова, позначити корінь.

Додаткова гра "Одягни корінь".

Урок української мови у 4 класі

Тема. Написання *не* з дієсловами

Мета: Забезпечити засвоєння учнями знань про правопис *не* з дієсловами. Вчити спостерігати за мовними явищами, аналізувати й узагальнювати. Розвивати зв'язне мовлення, збагачувати словниковий запас учнів, пізнавальну активність.

Виховувати бережливе ставлення до природи, як до рідного дому, бажання зберегти нашу планету для нащадків.

Обладнання: таблиці; блокова опорна схема, малюнок журавля, картки.

Хід уроку

I. Організація учнів до уроку.

– Повернемось, посміхнемось до гостей і радісно промовимо:
"Добрий день!"

Пролунав і стих дзвінок

Починається урок.

Всі за парти посідайте,

Працювати починайте

II. Повторення вивченого матеріалу

1. Фронтальне опитування

– Які частини мови ми вивчили?

– Яку частину мови ми почали вивчати на попередньому уроці?

– Що ми знаємо про дієслово, нам допоможе з'ясувати ось цей куб.

2. "Кубування"

Вивішується опорна схема "Дієслово"

3. Робота за картками (1 учениця біля дошки, решта в зошитах)

а) В реченні підкреслити підмет і присудок.

б) Усно. Встановити зв'язок слів у реченні.

III. Активізація пізнавальної діяльності учнів

1. – Діти, до нас завітав журавель з листом. І мені здається, що цей лист для нас.

Прислала вам Земля листа.

О! Чим стурбована вона?

Швиденько лист ми прочитаєм.

Про що вона у нас питає?

Що хоче нам розповісти?

І чим ми зможемо допомогти?

Моє звернення до людей,

Дорослих і малих дітей.

Поглянте, де ми живемо,

Що на землі ми творимо!

Чом плаче матінка – природа?

Куди зникає її врода?

Чом ріки наші обміліли?

Поля врожайні опустіли?

Будуєм все, руйнуєм за що?

Цього й самі не знаєм ми.

Невже такі ми всі ледачі,

Ніщо не здатні зберегти?

Нехай політик і учений,

Школяр і навіть немовля

Билинку кожна зберігає,
Щоб цвітом вкрилася земля.

Г. Михальчук

– У мою душу закралася тривога, а у вашу?

2. Робота над словниковим словом

Що таке " тривога". Пояснити лексичне значення.

– Доберіть синонім до слова тривога

3. Хвилинка каліграфії

Т т т ривога три вога тривога Я тривожуся за долю Землі.

– Пояснити орфограми в реченні.

IV. Мотивація навчальної діяльності.

Повідомлення теми і мети уроку

– Діти! Чому ми тривожимося?

– Що викликає у нас занепокоєння?

– Про це ми говорили на уроках " Я і Україна"

– Ось скільки проблем ми назвали.

– Що ж ми повинні робити?

– У цих реченнях зустрічається частка *не* з дієсловами. Ми поки що не знаємо, як її записувати.

Сьогодні на уроці будемо вчитися це робити.

V. Вивчення нового матеріалу

1. Колективна робота за вправою 81

а) Прочитати прислів'я і приказки. Пояснити, як ви їх розумієте.

б) Виписати дієслова разом з *не*.

в) Висновок про те, як треба писати *не* з дієсловами

2. Ознайомлення з правилом (ст. 44)

Блокова схема-опора (1 частина)

2. Робота в групах

У конвертах розрізані поради, як зберегти природу. Відновити їх і записати у зошити

Перевірити на дошці.

– А зараз ми перевіримо, чи правильно ви записали.

– Які це речення за метою висловлювання?

Фізкультхвилинка

Що ж, мабуть, прийшла пора

Всім нам відпочити

Хочу на фізкультхвилинку

Усіх запросити

Встаньте, діти, посміхніться,

Землі нашій поклоніться

За щасливий день вчорашній

І до сонця потягніться

В різні боки нахиліться.

Покружляли, потяглися

І до роботи знов взялися.

5. Списування з завданням. Вправа 83

1–2 речення - усно

3 - письмово

– Взаємоперевірка

6. Вибірковий диктант

(За віршем А. Костецького "Я Не хочу!")

– Виписати не з дієсловами.

Метелика ловити я (не) хочу,

Він - квітка неба, хай живе собі!

Хай крильцями барвистими тріпоче,

Щоб радісно було мені й тобі

І квітку лісову(не) стану рвати, її додому я (не) понесу

Бо вдома їй джмеля (не)погойдати

І (не) попити ранками росу!

І ні стеблинку, гілку чи травинку

Я (не) ображу – це страшений гріх.

Бо в кожній з них живе тремтинка,

Що світиться довірою до всіх

– Прочитайте, що ви виписали?

– Як же пишеться не з дієсловами?

– Назвати особові займенники.

7." Гронування"

– Доберіть якнайбільше дієслів до слова пташка

Вправа 82 (1, 2 речення)

– Гра "Запереч мені"

VI. Підсумок уроку

1. – Що ми нового дізналися на уроці?

– Як пишеться не з дієсловами?

2. Ознайомлення з вийнятками

Блокова схема-опора

VII. Домашнє завдання

Вправа 82 (3, 4 – речень)

На Землі, у домі вселюдському,

Протиріч і негараздів тьма

Будьте, люди, обережні в ньому!

Іншої домівки в нас нема!

Література

1. Інтернет-ресурс <http://obuch.com.ua>

2. Інтернет-ресурс <http://zavantag.com>

3. Современные школьные нужды в Украине. – К.: Украинский вестник, 1906 №2.

Виховання молодших школярів за концепцією С. Ф. Русової

Боженко Р. В., вчитель початкових класів

Винятковий педагогічний і громадський ентузіазм Софії Федорівни Русової, її палка любов до України в поєднанні з любов'ю до людності планети були і залишаються натхненним прикладом для вчителства багатьох країн. Усе її життя, педагогічна діяльність, багатогранна спадщина спрямовані на дитину і для дитини.

В її працях я відшуковую багато порад, пояснень, суджень таких зрозумілих і простих, але мудрих, життєвих і теплих, як материнські добрі настанови. Сьогодні я працюю з молодшими школярами. Спадщина С. Русової допомагає мені у спілкуванні з дітьми, у формуванні довірливих і теплих стосунків з ними.

Проводячи виховні години на патріотичну тематику, я ставлю за мету розширювати знання про нашу Батьківщину, про єдність, незалежність і суверенітет нашої держави, викликати у дітей почуття гордості за неї.

Моя Батьківщина – вишеньки цвіт
І верби над ставом, й калина.
Моя Батьківщина – це мрії політ,
Це рідна моя Україна!
Моя Батьківщина – це наша сім'я,
Затишний куточок і хата.
Це мама, татусь, бабуся, дідो і я,
Всі рідні і друзів багато.
Моя Батьківщина – це злагода й мир
Та небо бездонне й чудове,
Це пісня чудова, що лине до зір,
Й дитинство моє світанкове,
Моя Батьківщина – міста й поля.
Від них в нас і радість, і сила.
Це та найсвятіша і рідна земля,
Що кожного з нас народила.

Показуючи на глобусі материки й океани, я наголошую дітям, що на материках є багато різних держав, країн, де живуть люди. Вони всі різні. Кожен народ має свою культуру, побут, мову, звичаї, закони. І кожен має Батьківщину, як рідну неньку, до якої так і хочеться завжди прилинути, відвідати, побачити знову і знову. Адже, як і наголошувала Софія Федорівна, куди б ви не поїхали, ви завжди повертаєтесь на свою Батьківщину, де живуть всі ваші близькі і рідні.

Софія Русова писала: "Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь" [2, с. 3]. Вона вживає поняття народне як національне, і розглядає навчально-виховний процес як суто національний феномен,

що має виходити з потреб та інтересів народу, базується на досягненнях культури, традиціях народу.

На своїх виховних заходах, я прищеплюю дітям почуття любові до рідного краю, любові і поваги до символів України. Учням початкових класів я розповідаю про герб, прапор України.

Наш герб – тризуб,
Немов сім'я єдина,
Де тато, мама і дитина
Живуть у мирі і любові
На Україні вольній, новій.

Прапор – офіційна емблема держави, що символізує суверенітет-належність державної влади. Прямокутне полотнище, яке складається з двох різних за шириною горизонтально розташованих смуг: вертикальної верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору. Жовтий – колір пшеничної ниви, зерна, що дає життя всьому живому на землі. Це колір сонця, без ласкавих променів якого не визрів би хліб. Блакитний – колір ясного неба, чистого і мирного.

Діти, з завмиранням у душі і серці, слухають урочисту мелодію Державного гімну України "Ще не вмерла України".

"Друзі, ми мусимо свідомо носити ім'я українців. Знати всі скарби, що заховані в українській землі", – писала С. Русова [1, с. 16].

Отже, я вчу своїх вихованців, що наш народ має свої споконвічні народні символи: верба, калина, криниця, тополя, барвінок, лелека, груша, віночок.

Діти уважно слухають, що у нас в Україні росте близько 30 видів верби. Вони запам'ятовують прислів'я про вербу.

Без верби і калини – нема України.

Де вода – там і верба.

Верба своїми коренями скріплює береги, очищає воду. Коли копали криницю, то кидали шматок вербової колоди для очищення води. Про тиху вербу народ склав багато пісень. У багатьох своїх творах згадує вербу і Т. Г. Шевченко.

Багато цікавого учні дізнаються про калину. Калина є символом дівочої краси, ніжності. Калину оспівують у піснях, складають легенди.

Втілення принципу народності у виховний процес дітей означає прилучення їх з раннього віку до витоків української народної культури, добір форм, методів та прийомів виховання.

Софія Федорівна прагнула, щоб діти знали корені свого народу, його звичай, традиції, обереги. Тому, в своїй роботі з дітьми я знайомлю їх з українським віночком та українською вишивкою, зокрема рушниками.

Український віночок – символ добра і надій, молодості і кохання, може визначити долю. Вінок в Україні завжди був своєрідним жіночим оберегом. Вінки виплітали з різного зілля від весни і до пізньої осені. Кожен віночок слугував не тільки красою голови, а й був оберегом душі,

бо в ньому є чаклунська сила, що і біль угамує, і волосся збереже. Дівочий віночок – обов'язково з живих квітів, має цілющі властивості.

Український рушник! Як багато промовляє до нас це слово, яке воно рідне і миле нам.

Рушник із сивої давнини і до наших днів у радості і горі є невід'ємною частиною нашого побуту. Це не тільки окраса нашого дому, але й оберіг. Без рушника неможливі народження, одруження, зустріч гостей.

Ми – є діти українські.

Український славний рід.

Дбаймо, друзі, щоб про нас

Добра слава йшла у світ.

Все, що рідне, хай нам буде

Найдорожче і святе –

Рідна віра, рідна мова,

Рідний край нам над усе.

Я погоджуюсь з думкою С. Ф. Русової, що міцна та нація, яка краще за всіх використала глибокі національні скарби.

Розробка виховної години для учнів 4 класу

Тема. Батьківщина – рідна Україна (Усний журнал)

Мета. Закріпити знання учнів про Україну. Розширити знання про єдність, незалежність і суверенітет нашої держави, викликати у дітей почуття гордості за неї. Розвивати в учнів бажання брати посильну участь у розбудові та зміцненні єдності нашої держави, наполегливо вчитися, щоб принести якомога більше користі Батьківщині. Виховувати майбутнього захисника своєї Вітчизни. Прищеплювати інтерес до вивчення географії, історії, звичаїв і культури.

Обладнання: мультимедійна дошка, малюнки дітей, демонстраційний матеріал (вінок, квіточки, малюнки предметні)

Виховна година проходить у вигляді усного журналу

Сторінка 1.

Учитель.

– Як ви вважаєте, чому землю, на якій ми живемо, називають Батьківщиною? (Ми тут народилися, ми тут живемо. Тут наші рідні, що це все створювали на благо нам, щоб ми змогли гарно жити і розвиватися далі).

Мандруватимемо ми з вами сторінками нашого усного журналу. Перша сторінка – це тема виховної години "Батьківщина – рідна Україна!" (Слайд 1; ст. 1 журналу)

Говорити будемо про Україну, мальовничу нашу державу. (Слайд 2, 3 – зачитування вірша)

Багато письменників писали про Україну. Прочитаймо їх вислови.

Україно! Ти для мене диво!

(В. Симоненко)

Всім серцем любіть Україну свою,

І вічні ми будемо з нею.

(В. Сосюра)

Свою Україну любіть.

За неї Господа – моліть.

(Т. Шевченко)

Усе моє, все зветься Україна.

(Л. Костенко)

– Діти, а щоб жити у мирі і злагоді, розвиватися, що ми повинні дотримуватися? (закону)

– А де записані всі закони, за якими має жити кожен громадянин України? (В Конституції України – головний закон держави).

Отже, Батьківщина – це земля, на якій ми народилися, яку ми любимо понад усе.

Учениця

Моя Батьківщина – це вишеньки цвіт

І верби над ставом, й калина.

Моя Батьківщина – це мрії політ,

Це рідна моя Україна!

Моя Батьківщина – це наша сім'я,

Затишний куточок і хата.

Це мама, татусь, бабця, дідो і я,

Всі рідні і друзів багато.

Моя Батьківщина – це злагода й мир.

Та небо, бездонне й чудове,

Це пісня чудова, що лине до зір,

Й дитинство моє світанкове.

Моя Батьківщина – ліси і поля.

Від них в нас і радість, і сила.

Це та найсвятіша і рідна земля,

Що кожного з нас народила.

Сторінка 2. Історія України.

Учитель.

– Погляньте на глобус. Як називаються ось ці частинки Землі? (материки). На глобусі ми знайдемо материки й океани. На материках є багато різних держав, країн, де живуть люди. Вони всі різні. Кожен народ має свою культуру, побут, мову, звичаї, закони. І кожен має Батьківщину, як рідну неньку, до якої так і хочеться завжди прилинути, відвідати, побачити знову і знову. Адже куди б ви не поїхали, ви завжди повертаєтесь на свою Батьківщину, де живуть всі ваші близькі і рідні.

Ми живемо в Україні!

– Як називається наш народ? (українським) (Слайд. Вірш "Народитись українцем" – зачитує вчитель)

– Це наша Україна. (Слайд) (Учитель показує народи. Запитує інформацію із слайда)

– А чи завжди Україна була незалежною, вільною країною? (Ні)

За нашу територію велися тяжкі бої. Український народ прагнув до волі, до створення власної держави. Але до незалежності був тяжкий

шлях. Це різні навали інших держав, це протистояння гітлерівському нашестю, II Світова війна. Наша Україна вільна й незалежна, а це заслуга всього народу, багатьох його поколінь.

– Що ви знаєте про дату 24 серпня? (Слайд. Проголошено Акт про незалежність України)

Надзвичайно чудова і красива природа нашої України. (Малюнки дітей). Діти підготували малюнки на тему "Україна" (Демонстрація малюнків).

– Що зображено на малюнку?

Учениця.

Вірш "Я люблю кожну квіточку в полі".

Сторінка 3. Державна символіка України.

– Продовжіть речення

– Державними символами України є: гімн, герб, прапор). Слайд (Кожен народ ...)

Діти підготували повідомлення про:

(Слайд) Герб

Наш герб – тризуб,

Немов сім'я єдина

Де тато, мама і дитина

Живуть у мирі і любові

На Україні вольній, новій.

Герб – знак, що символізує владу держави. Золотий тризуб на синьому фоні. Символізує мир, спорідненість поколінь. Це символ відродження Батьківщини. Схематичне зображення слова "воля" – свобода, адже український народ завжди прагнув до волі.

(Слайд) Прапор

Має колір жовто-синій.

І повинен кожен знати

Як два кольори єднати:

Синє небо – верхня смуга,

Жовте поле – нижня смуга.

Я підношу із любов'ю

Прапор ніжно-кольоровий (І. Чубач)

Прапор – офіційна емблема держави, що символізує суверенітет – незалежність державної влади. Прямокутне полотнище, яке складається з двох різних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору. Що означають ці кольори? Жовтий – колір пшеничної ниви, зерна, що дає життя всьому живому на землі. Це колір сонця, без ласкавих променів якого не визрів би хліб. Блакитний – колір ясного неба, чистого і мирного.

(Слайд) Учень. (Вірш "Державний гімн України")

Слова палкі,

Мелодія врочиста, -

Державний гімн

Це наша клятва,

Заповідь священна,

Ми знаємо усі. Хай чують друзі й вороги,
Містечка, міста - Що Україна вічна,
Це клич один. Незнищенна,
З мільйонів голосів. Від неї лине світло навкруги.
(Н. Поклад)

Слухання та виконання пісні "Ще не вмерла України"

Сторінка 4. Вірш "Я народилась в Україні" Літературна.

Я народилась в Україні
І почала своє життя
Тут небеса високі й сині
На що не глянеш – все моє!
Трава для мене зеленіє;
Для мене світлі дні ясні.
І сонце пестить та леліє;
Летять до серденька пісні.
Тут кожна квіточка співає.
Струмочок ніжно жебенить.
І краю кращого немає
Де б я могла так вільно жити!

Вірш про Україну. (Лист від письменників)

– Закінчіть речення, віднайшовши загублені слова

Ось небо блакитне і сонце в зеніті!
Моя Україна – найкраща у ... ! (світі)
Моя Україна – це ліс і озерця,
Безмежні степи і чарнівні (джерельця)
Красиві пейзажі і гори високі,
Міста старовинні і замки казкові.
Великі будови наші, ... (сучасні)
Сади чарівні, мальовничі села.
Моя Україна - це пісня (весела)
Це щира, багата, як світ її мова,
Крилата, така мелодійна, (чудова)
Її оберег – верба і (калина)
Найкраща у світі – моя (Україна)
Бо нам найрідніша Вітчизна і мати.
То як же нам, дітям, її не (кохати)

Сторінка 5. Народні символи України.

Доповніть речення:

– Народ має свої споконвічні народні символи: верба, калина, криниця, тополя, барвінок, лелека, груша, віночок). Щоб краще познайомитися із народними символами завітаємо до краєзнавчого музею. Я екскурсовод. Слухаємо уважно.

Верба.

Здавна у нашому народі найбільш шанованим деревом є верба. "Без верби і калини – нема України" – говориться в народній приказці.

У нас росте близько 30 видів верби. Говорять: "Де вода, там і верба". Вона своїми коренями скріплює береги, очищає воду. Коли копали криницю, то кидали шматок вербової колоди для очищення води. Про тиху вербу народ склав багато пісень. У багатьох своїх творах згадує вербу і Т. Г. Шевченко.

Перебуваючи на засланні у пустелі біля Каспійського моря, Шевченко посадив вербову гілочку. Він доглядав за нею і виросла вона йому на втіху. Росте верба Шевченкова і досі.

Калина.

Завжди любили люди цілющу красуню калину. Калина є символом дівочої краси, ніжності. Вона росла біля кожної хати. Дівчата вишивали на сорочках калину, її вплітали у віночок. З гілочок робили сопілки. Слабеньким дівчаткам – немовляткам робили колисочки. Калину оспівують у піснях, складають легенди. Дівчина завела у болото ворогів бурсурманів. Багато загинуло. Загинула і молода красуня. На місці її загибелі виріс кущ, який назвали на честь дівчини "калина".

Віночок

Це і символ і оберіг. Українські дівчата ходили у віночках, у які вплітали багато різних квітів, близько 12 видів. Кожна квітка, щось символізувала.

Безсмертник – символ здоров'я

Деревій – символ нескоренності

Барвінок – життя і безсмертя людської душі

Цвіт вишні і яблуні – символ материнської душі

Калина – символ краси

Любисток – символ відданості

Волошка – вірності

Ромашка, мальви, півонії – символ надії, віри, любові

Хміль – символ гнучкості і розуму

Мак – символ печалі та смутку.

Носити віночки починали з трьох років.

Лелека.

Улюбленим птахом є лелека. Його назвали на честь добра. Лелека, говорять, живе у душі доброї людини. Тому вона мостить гніздо на підвір'ї добрих людей.

Криниця.

Символізує достаток, невичерпну людську доброту, щирість, привітність. Криничну воду здавна вважали святою, як хліб і сіль.

– На цьому екскурсія завершена.

Сторінка 6. "Я маленький ерудит"

– Перевіримо, якими ви були уважними. За кожну відповідь – квіточка, яку ми вплетемо у віночок.

Вікторина.

1. Яке місто є столицею нашої держави? (Київ)

2. Назвіть державні символи України? (Герб, гімн, прапор)

3. Який кущ вважають народним символом України? (Калина)
 4. На честь кого було названо місто Київ? (На честь брата Кия)
 5. Як називається основний закон України? (Конституція України)
 6. Яка мова в Україні є державною? (Українська)
 7. Яка найбільша річка в Україні? (Дніпро)
 8. Державний Герб України – це ... ? (Тризуб)
 9. Якого кольору Державний прапор України? (Синьо-жовтий)
 10. Урочиста пісня нашої держави – це...? (Гімн України)
 11. Найвищі гори в Україні – це ... ? (Карпати)
 12. Що матері дарують своїм дітям на щастя, на долю, виряджаючи в дорогу? (Вишитий рушник)
 13. З чим українці зустрічають гостей? (Хліб – сіль)
 14. Як називається символ, який українки одягають на голову? (Вінок)
 15. Яка улюблена страва українців? (Сало, борщ, вареники)
- Ми живемо в с.Шаповалівка – це ж наша мала Батьківщина.

Сторінка 7. Історія нашого села.

(Зачитування повідомлення заздалегіть підготовленим учнем)

Учитель.

Наша Батьківщина – Україна. Незважаючи на всі негаразди, всі ми прагнемо одного – миру, спокою, міцної і квітучої держави. Наталя Бучинська дарує нам пісню "Моя Україна".

Література

1. Педагогічна спадщина С. Русової та існуюча освіта. – К.: Освіта, 1998.
2. Русова С. Дошкільне виховання. – К., 1918.

Впровадження педагогічної спадщини С. Ф. Русової на уроках природознавства та географії

Мітченко А. А., вчитель природознавства та географії

С. Ф. Русова в своїх працях звертала увагу на необхідність вивчення природознавства в школах. Вона вважала, що метою вивчення природознавства є формування у дітей наукових знань про навколишній світ, розв'язання завдань всебічного розвитку особистості. "Природа – то найважливіше джерело знань дитини, формування морально-етичних і естетичних якостей. Дитина отримує задоволення в результаті безпосереднього знайомства з оточуючою природою, дійсністю, садом, городом,

лугом, полем, ставком, річкою, деревами, квітами, розглядаючи метеликів, придивляючись до жабок, прислухаючись до співу пташок, слухаючи розповіді про рослинний і тваринний світ, доглядаючи за домашніми тваринами" [1].

Сучасні програми з природознавства передбачають знайомство учнів з компонентами природи, екосистемами. При вивченні теми "Планета Земля як середовище життя організмів" проводжу практичні заняття. Учні знайомляться з найпоширенішими рослинами, грибами, тваринами свого краю. Використовуючи власні спостереження, знання, користуючись джерелами знань, учні готують повідомлення, малюють малюнки, складають вірші. Під час проведення екскурсії виховується любов до рідного краю через виховання любові до рослин, тварин. Діти вчаться спостерігати, порівнювати, проводити експерименти.

Сучасний підручник з природознавства має рубрику "Сторінка природослідника", яка передбачає виконання учнями завдань, які поглиблюють знання учнів про закони природи, навчають спостерігати, аналізувати, робити висновки.

Опрацювання рубрики "Сторінка ерудита" збагачує знання учнів, розширює кругозір, зацікавлює до вивчення природи, показує її різноманітність, багатогранність.

Самостійність у збиранні знань про природу допомагає формувати підготовки міні-проектів про явища природи, космічні тіла, рослинний і тваринний світ рідного краю, екосистеми. Учні вчаться робити повідомлення, логічно викладати свої думки.

Отже, завдяки природознавству виховується в дитини почуття любові до рідного краю, свого народу, Батьківщини. Завдання школи і батьків – краще знайомити дітей з оточуючою місцевістю, забезпечити знання в ній кожної річки, озера, ставка, рослинного і тваринного світу.

Географія, на думку С. Ф. Русової, має зайняти найвагоміше місце в курсі української національної школи, оскільки її вивчення сприяє розвитку цікавості до оточуючого навколишнього природничого і суспільного середовища, виховання пошани до рідного краю і свого народу, а також до інших народів світу, збагачення нових знань, умінь і навичок.

Проаналізувавши програму з географії, можна сказати, що вона передбачає формування світоглядного розуміння природи Землі, її географічної оболонки як природного та природно-технологічного середовища, в якому пролітає життя людини. Шкільна програма спрямована на формування в учнів просторового уявлення про зелену поверхню, гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколишнього середовища, адекватної поведінки в ньому.

У процесі вивчення загальної географії учні набувають навчально-пізнавальної, соціальної комунікативної компетенцій: орієнтуватися на місцевості складати і читати план місцевості й карту, описувати за

картою окремі об'єкти, описувати за власними спостереженнями сезонні зміни погоди, режим водойм, рослинний і тваринний світ.

Курс "Географія материків і океанів" вивчає території і об'єкти з урахуванням їх зв'язків з Україною. Для якісного виконання практичних робіт учні повинні оволодіти прийомами читання тематичних карт, аналізу їх як джерел інформації.

С. Ф. Русова писала "Україна – край хліборобський, тому кожна школа мусить дбати про це якнайкраще, і перш за все, розвинути цікавість учнів до природи, серед якої їм доводиться працювати, з якою вони живуть в тісних постійних стосунках" [2].

Географія України вивчається в 8–9 класах. Значна увага приділяється вивченню природних компонентів, природних комплексів. Практичні роботи допомагають вивчити органічні зв'язки природи і суспільства в межах своєї країни, їх взаємний вплив. "Економічна і соціальна географія України" розглядає питання формування території країни, вивчає розміщення населення, його природній і механічний рух. Детально аналізується географія галузей господарства країни, зовнішньоекономічних зв'язків та економічних районів України.

Практичні роботи вимагають самостійного використання учнями економічних карт, статистичних даних, роботи з підручником.

За словами С. Русової "Одним із моральних завдань навчання географії є: викликати симпатії до інших народів шляхом найкращого знайомства з умовами їх життя, з їх особливою культурою. Географія потрібна для розуміння історії, економічних і соціальних наук, вона має поширити в учня свідоме розуміння соціальних, расових особливостей і загальну єдність усіх народів світу. Ніщо не може так сприяти терпимому, лагідному відношенню до чужих народів, як добре ставлення навчання по географії" [3, с. 130–140].

Тому "Соціально-економічна географія світу" вивчає відтворення і розуміння населення, світове господарство, географічний поділ праці, глобальні та регіональні явища і процеси. Цей курс сприяє вихованню поваги і любові не тільки до своєї Батьківщини, а й до історії і культури інших країн і народів. Більш детально вивчаються ті країни, які відповідають пріоритетам зовнішньої політики України з урахуванням сучасної політико-економічної ситуації у світі.

Актуальними і нині є передбачення С. Ф. Русової: "Головна дидактична вимога для географії – самостійне опрацювання географічного матеріалу самими учнями" [3, с. 141].

Навчання географії в школі має включати в себе:

1) безпосередні спостереження, персональний досвід від різних географічних факторів, розширений розгляд малюнків та оповідань з географії;

2) працю пам'яті та уяви, знайомство з картами, глобусом і модулями;

3) об'єднання та доповнення вже відомих фактів, огляд народів та суходолів у їх політичних та економічних відносинах, фізичні порівняння.

Сучасне навчання географії потребує широкого унаочнення – карт, атласів, глобусів, моделей, малюнків тощо.

Таким чином, Софія Русова, поряд з розробленням теорії національного виховання, зробила значний внесок у розвиток методики шкільної географії і краєзнавства, переконливо довела значення краєзнавчої роботи у вихованні особистості, розвитку її інтересів і здібностей.

Література

1. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової. – Ч.: ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 1999.
2. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової. Видання друге. – Ч.: Деснянська правда, 2006.
3. Русова С. Дидактика: Конспект лекцій, читаних в Українському Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова. – П.: Сіяч, 1925.

Національно-патріотичне виховання учнів за ідеями С. Ф. Русової

*Фесенко Г. І., заступник директора
з виховної роботи Шаповалівської ЗОШ*

В основі ідей національного виховання Русової лежить думка про те, що українці, як і інші народи, повинні мати школу з рідною мовою навчання і побудовану у відповідності з потребами і національними традиціями народу.

В галузі національного виховання С. Русова висунула вимогу створення такої системи, яка б забезпечила підготовку нового покоління людей, відданих інтересам народу, палких патріотів своєї землі. Багатюща спадщина виховних ідей, що залишилась нашому народу від відомого педагога С. Русової, стала педагогічним путівником, джерелом натнення і любові до людини і дитини для багатьох її послідовників сьогодні. Саме її ідеї національного і патріотичного виховання стали провідними напрямками в системі виховної роботи Шаповалівського освітнього і виховного центру С. Русової.

Відправною точкою для початку роботи навколо імені Русової стала пошуково-дослідницька робота учнів та вчителів про видатну, але маловідому на той час особистість. Зазирнувши в маловідомі на той час сторінки літопису рідного краю натрапили на колишні публікації районної газети уривків із споминів С. Русової про проживання родини Русових на околицях шаповалівських земель. Тому першим об'єктом дослідження учнів стала місцевість, де проживала родина та спогади старшого

покоління. Старшокласники, з настанням весни 2002 року, провели дослідження Русового окопу, розчистили територію та встановили пам'ятний камінь на місці колишнього будинку Русових. Згодом тут була висаджена алея із берізок та лип, а поруч учнями школи висаджено 5 га лісу.

Після встановлення зв'язків з педагогічним та учнівським колективом Олешнянської школи, наші учні мали можливість побувати на малій батьківщині родини Ліндфорсів, розглянути експонати місцевого музею, познайомитись із досвідом роботи даного колективу та запозичити їх напрацювання по поширенню і використанню освітніх ідей відомого педагога та громадського діяча – Софії Федорівни.

З накопиченням матеріалів з'явилась ідея створення світлиці С. Русової. Облаштування кімнати здійснювали за свої кошти випускники 2004 року. Сьогоднішнє наповнення світлиці, це результат всіх попередніх років та сьогодення. Тут зібрано велику кількість публікацій, видань сучасних досліджень, фотоматеріали та творчі роботи учнів.

Почали з'являтися свої традиції. Щорічно проводиться місячник С. Русової, популярний в шкільному окрузі турнір краєзнавців, день відкритих дверей для учнів та вчителів району, щоосені і весни влаштовується похід до Русового окопу з метою впорядкування території.

Учні школи зайняті у різноманітних пошукових роботах та проектах з дослідження народних традицій села, у зборі інформації про відомих земляків, випускників школи, маловідомих відомостей з історії села, школи,

Вивчають традиції односельчан та краю, організовують велопоходи та екскурсії по пам'ятних місцях Борзнянщини. Учні ведуть догляд за могилами поховань жертв фашизму та загиблих бійців під час Великої Вітчизняної війни.

Юне покоління є організаторами і учасниками різноманітних національно-патріотичних заходів, акцій на підтримку сучасних героїв-учасників АТО. В школі проводяться шкільні ярмарки для збору коштів пораненим бійцям, організовувались відправка посилок та листів захисникам України. Саме такі справи пробуджують глибокі патріотичні почуття до своєї рідної землі, свого народу.

Центром національно-патріотичного виховання став шкільний музей, в якому в двох кімнатах розміщені матеріали з історії села, школи, періоду Великої Вітчизняної війни. Тут проходять уроки мужності, уроки пам'яті, уроки з історії рідного краю, тематичні екскурсії, виховні години.

Учні освітнього центру Русової підготували конкурсно-дослідницьку роботу по С. Русовій для участі у всеукраїнському конкурсі "Слідами історії" та були відзначені грамотою асоціації "Нова доба".

Діти стали організаторами проведення учнівських конференцій на честь відомого педагога, конкурсів малюнків, творів, поезій.

Втілюючи виховні ідеї Софії Федорівни в практику виховної роботи в сучасній школі, не можна не відзначити актуальність даних ідей в наш час, відповідність назрілим потребам в роботі системи освіти. Це тільки підтверджує значущість педагогічних ідей великого педагога.

Турнір краєзнавців

Ведучий: Сьогодні в черговий раз ми розпочинаємо проведення турніру краєзнавців, приурочене Дню народження С. Русової.

Програму турніру ми щороку оновлюємо новими конкурсами. Незмінними у нас залишається конкурс української пісні, презентація українських страв, конкурс українського костюма, вікторина "Родина Русових". Протягом попередніх років, в ході турніру, ми провели конкурс знавців народних ремесел, знавців народної медицини, конкурс читців народних дум, власних поезій і творів, конкурс-розвідку "Живе поруч з нами звичайна людина". Цьогорічна програма представлена новими конкурсами, це "Реліквія моєї родини". У нас працюють майстри з виготовлення віників, двоє учасників вирізують витинанки, а ще два учасники, перед вами, виготовляють прикраси із тіста для весільного короваю. Підведення підсумків проводитиме почесне журі в кінці турніру. Для цього вони отримали різнокольорові картки для голосування.

Отож, ми розпочинаємо наш турнір, в якому беруть участь команда "Калинонька", за яку ви будете голосувати червоними картками, та команда "Полісяночка" – голосування синіми картками.

1. Ведучий: Першим етапом нашого конкурсу є вікторина "Родина Русових", в якому оцінюється першість правильної відповіді.

Вікторина

1. Дівоче прізвище С. Русової? (Ліндфорс)
2. Національність батька С. Русової? (швед)
3. Музичний інструмент, на якому любила грати Софія? (фортепіано)
4. Ім'я сестри Софії? (Марія)
5. Чиє ім'я носить Чернігівська бібліотека, заснована Русовими? (ім. Короленка)
6. Хто із авторів українського гімну був другом сім'ї Русових? (Вербицький)
7. Хто із близьких друзів сім'ї Русових є автором вислову: "чисте діло вимагає чистих рук", ця людина користувалась повагою і авторитетом серед громадянців, її ім'я вписане в історію нашої держави? (Драгоманов)
8. Скільки десятин землі було у власності Русових в Борзнянському повіті? (12 десятин)
9. В яких роках на землях Борзнянщини проживали Русови? (1877–1879 рр.)
10. Як в народі називали поселення родини Русових? (Робінзонів хутір)
11. Які посади займав О. О. Русов, проживаючи на землях Борзнянського повіту? (писар Шаповалівської волості; статист Борзнянського повіту)
12. Де поховані батьки С. Ф. Русової? (в Олешні, у капличці збудованій батьком Софії)
13. Скільки років було Софії, коли вона з сестрою відкрила перший дитячий садок у Києві? (15)

14. В якому році Русова емігрувала за кордон? (1921)
 15. Де похована С. Ф. Русова? (в Празі 5. 02.1940)
 16. Що залишилось від родини Ліндфорсів в с. Олешня до нашого часу? (капличка, липова алея, будинок).
 17. Видавництвом якої найвідомішої збірки віршів українського поета, займався за кордоном О. О. Русов? (Кобзаря)
 18. В якому році народилась С. Ліндфорс? (1856)
- Ведучий: Переходимо до блоку питань з краєзнавства. Конкурс проводиться і оцінюється аналогічно.

Питання вікторини :

1. В якому столітті було засновано с. Шаповалівка? (в кінці 16 ст.)
2. Коли утворилась Чернігівська область? (15.10.1932 р.)
3. Хто із випускників нашої школи в роки війни був командиром Шалигінського партизанського загону у з'єднанні С. Ковпака? (Ф. Д. Матющенко)
4. З якими трагічними подіями в історії нашого краю пов'язана дата 19 січня 1942 року? (розстріл єврейського населення фашистами на околиці нашого села)
5. Скільки односельчан загинуло на фронтах Великої Вітчизняної війни? (389)
6. В якому році в нашій школі було створено клуб "Пошук"? Хто був його керівником? (в 1978 році, Борзенець Федір Васильович)
7. Коли в Шаповалівці була відкрита перша школа? (в 1887 році)
8. Коли було засновано м.Чернігів? (в кінці 7 ст.)
9. Звідки походить назва нашого села?
10. Герой Радянського Союзу Борзнянщини, його рідне село носить його ім'я. (І. Красносільський)
11. Козацький полковник, уродженець м. Борзни. (Семен Палій)
12. Народний художник України. В Борзні відкрито музей його творчості. (Саєнко)
13. Український поет-романтик. Народився в Борзні в 1808 році. Його прізвище дало назву колишньому хутору, нині це село поблизу районного центру. (В. Забіла)
14. З якими історичними подіями пов'язано с. Крути?
15. Столицею яких гетьманів був Батурин?

Ведучий: Питання двох конкурсів вичерпано і ми переходимо до наступного етапу. Майже в кожній українській родині є своя родинна реліквія, яка зберігається і передається із покоління в покоління. І не важливо, що інколи вона не має великої грошової вартості, важливо інше – яке місце відведено їй в наших родинях. Давня-давня фотокартка, бойовий орден чи трудова медаль, вишита рукою прабабусі сорочка, весільний рушник-оберіг, стара монета чи шматок домотканого полотна можуть розповісти багато. То ж давайте і ми послухаємо розповідь про родинні реліквії наших учасників конкурсу.

Розповідь 1. Родинну реліквію представляє учасник команди "Калинонька".

"В скрині моєї прабабусі лежить пожовтілий від часу шматок домотканого полотна. Йому ледь не до сотні літ. Пройшли роки і в наших шафах повно усяких фабричних одяганок, різних речей, що з часом викидаються як непотріб. А цей шматок полотна, бережно перекладається з місця на місце, бо в ньому все: і пам'ять, і нелегкий труд моєї прабабусі і ціле життя моєї родини. Колись і ця полотнина була розкішшю. Грубий шматок полотна... Скільки спогадів може озватися в кожному тканому рядочку, в кожній ниточці. Ця тканина виткана із конопляної пряжі. Розбиті і перетерті стебла конопель перетворювали за допомогою веретена в нитку. Довгими осінніми та зимовими вечорами в хаті встановлювався ткацький верстат і ткали полотна. Грубіше – на скатертини, покривала, ліжники, а тонше – на сорочки, рушники. Ткацькі верстати були не в кожній хаті, тому бідніші ходили ткати до заможніших і за це залишали їм шматок готової тканини чи відробляли. Готове полотно відбілювали, фарбували. Із нього шили одяг, бо грошей на купівлю фабричної тканини чи одягу не вистачало. Більш заможні родини могли собі дозволити цю розкіш, а таким як моя прабабуся, доводилось в більшості користуватись домотканим полотном, і тільки до свята у неї була розкішна фабрична хустина, куплена на перші тяжко зароблені гроші. Ось тому ми бережемо це полотно, як пам'ять про нашу прабабусю".

Розповідь 2. Родинну реліквію представляє учасник команди "Полісяночка".

"Сьогодні на кожному кроці можна прочитати оголошення "Купую старовинні речі: монети, картини, ікони". Я впевнена, що багато людей, які продають давніші речі, інколи не замислюються над їх справжньою вартістю. Адже вони можуть бути дорогими як спомин чи свідок якихось подій в історії окремої сім'ї.

Раніше я ніколи не помічала, що у нас дома є невелика ікона. Вона настільки стара, що на ній ледь видно святий образ. Отримавши завдання на турнір краєзнавців, я звернула на неї увагу. Мені стало цікаво дізнатись про її походження. Виявилось, що вона належала моїй прабабусі, а звати її Палагея Єспифанівна. Народилась вона у 1908 році і прожила майже 91 рік. Мама розповідала про те, як вона любила слухати розповіді бабусі про її життя. Старенька бабуся пам'ятала до найменших подробиць всі події її життя і вміла цікаво розповідати. Ось в одній із таких історій мама дізналась про ікону і розповіла цю історію мені. Прабабусі було 28 років, коли доля звела її з майбутнім чоловіком. Він був молодшим за неї на 10 років, але це не стало на заваді коханню. Вже через півроку побралися. Весілля гучного не було, життя було бідним і тяжким. Молоді благословлялися невеличкою дерев'яною іконою, яка згодом зайняла своє місце на покуті під білим рушником.

Прожила Палагея зі своїм чоловіком лише 2 роки, за цей час народилась донька Галинка. А потім чоловіка забрали до армії, з якої не

судилось повернутися – почалась війна. На другому році війни, додому прилетіла "чорна звістка". Важко було пережити це горе, та треба було жити далі і рости маленьку доньку вже самій. А попереду ще чекало випробування голодним 1947 роком. Щоб вижити, доводилось за безцінь продавати нажиті тяжкою працею речі. Та ікону прабабуся берегла як безцінний скарб. Часто орошувала своїми сльозами іконку, свідка її короткого жіночого щастя і тернистої долі. Прабабуся була великою трудівницею, і часто в місячні безсонні ночі, шукала собі розради в роботі: то на городі, то по хаті роботу знаходила. Коли прийшов час віддавати єдину доньку заміж, вона благословила її своєю іконою і передала її, як оберіг, молодому подружжю. Так ікона перейшла до моєї бабусі, а після її смерті – до моєї мами. З того часу мама береже цю іконку, як символ нелегкої жіночої долі нашої прабабусі. Ця розповідь запала мені в душу, і я хочу, щоб і далі, в нашій родині зберігалась така надзвичайно дорога для нас річ".

4. Ведучий: Багатюща і невичерпна криниця народної мудрості нашого народу. Чарівна і повчальна казка, народна дума, пісня, байка, влучна приказка. Ми захоплюємось і вчимося цієї мудрості у свого народу. Знання цієї скарбниці ми перевіримо під час наступного конкурсу. Учасники турніру повинні продовжити початок прислів'я чи приказки. Оцінюється правильність і першість відповіді.

Вікторина знавців народної мудрості

1. Хочеш їсти калачі – (не сиди на печі)
2. Дай серцю волю – (заведе в неволю)
3. Сім раз відміряй – (раз відріж)
4. Не все те золото – (що блищить)
5. Не спитавши броду – (не лізь у воду)
6. Вчення світ, – (а невчення тьма)
7. Як дбаєш – (так і маєш)
8. З ким поведешся – (від того і наберешся)
9. Життя прожити – (не поле перейти)
10. Де сім господинь – (там хата не метена)
11. Не кажи гоп – (поки не перескочиш)
12. Лінивий двічі робить – (а скупий двічі платить)
13. Порожня бочка торохтить – (а повна мовчить)
14. Не краса красить – (а розум)
15. Як дбаєш – (так і маєш)
16. В тихому болоті – (чорти водяться)
17. Слово не горобець – (вилетить, не впіймаєш)
18. Голодній курці – (просо на думці)
19. Взявся за гуж – (не кажи, що не дуж)
20. Непрошений гість – (гірше татарина)
21. За дурною головою – (і ногам нема спокою)
22. Під носом зійшло – (а в голові ще й не сіяно)
23. Повний колос до землі гнеться – (а пустий у гору дереться)

24. Хто стає вівцею – (того й стрижуть)
25. Не вчи вченого – (їсти хліба печеного)
26. Пожалів вовк кобилу – (залишив хвіст та гриву)
27. Нехай буде гречка – (аби не суперечка)
28. Вовків боятись – (в ліс не ходити)
29. Моя хата з краю – (нічого не знаю)

(Журі оцінює конкурс)

5. Ведучий: Споконвіку складались традиції нашого народу, звичаї, обряди. Всі вони допомагають нам усвідомлювати себе українською нацією, яка зберегла і створила незалежну державу.

Конкурс знавців народних обрядів познайомить нас із традиціями весільного обряду у нашому селі. Яким він був, розповідає учасник команди "Калинонька".

Розповідь 1: "Моя прабабуся розповідала, що кожній молодій дівчині ще задовго до видання готувався посаг: перина, подушки, вишиті рушники, скриня. У заможних сім'ях до посагу молодої додавали ще худобу та землю. Часто обирали собі пару за волею батьків, але моя бабуся виходила заміж по любові. Батьки нареченого заслали сватів і домовились про час весілля. Молодому на домовинах пов'язали на руку хустку, а старостам рушник, та вручили паляницю – знак того, що заручини відбулися. Напередодні весілля молоді, разом зі своїми друзками, у святковому українському одязі, ходили звати на весілля гостей. Цей звичай зберігся до нашого часу. Наречена в день весілля одягала український вінок, святкову вишиту сорочку, багато намиста, підперезувалась кралевецьким рушником. Святковим було і вбрання весільних дружок. Перед весіллям пекли коровай, весільні шишечки та уточки, якими на весіллі обдаровували гостей та дітвору. У день весілля група визначених весільних гостей везла до молодого скриню та інше придане, а молодий зі своїми гостями та друзками їхав по молоду. За весільним столом звучали жарти, пісні, "дівчина-світилка" пришивала до картуза молодого квітку, а друзки молодої, приспівуючи, вимагали відкупу у молодого. Молодим дарували хто які міг подарунки, цілим багатством був дарований карбованець..."

Пізно увечері "весільний поїзд забирає" молоду до молодого. Другий день весілля тривав у молодого, а увечері друзки та бояри приносили молодим вечерю. На третій день ходили "циганити" по найближчих родичах весільного двору. Зібране "весільними циганами", зносилося до весільного столу і на вечір варили юшку. Сажали весільних батьків на кожух, та із жартами вітали їх. Моя прабабуся пам'ятає які страви були на весільному столі: картопля, вінегрет, каша, домашні ковбаси, капуста, вареники та кисіль, а також квашені огірки, капуста, яблука. За столом співали весільних пісень: "Під хатою, під світлицею". "Скриня моя березова". Та не у всіх було таке весілля як у мене, у бідніших цього не було".

Розповідь 2: "Моя прабабуся, Панченко Уляна Антонівна 1912 р. н., розповідала про те, що сім'я їх була велика і дуже бідна. Коли Уляна

підросла і стала ходити на вечорниці, там зустріла свого судженого. Зустрічались недовго і вирішили побратись. Обоє були бідні і весілля гуляти було нізащо. Спочатку повінчалися у церкві, а потім розписалися у сільській Раді. На весіллі було небагато людей. Святкували один день. Молодій в посаг дали скриню, подушки та дещо з одягу. На весільному столі стояли прості страви, та молодим це не заважало відчувати себе щасливими, адже побралися по любові. Було весело, жартували, співали багато пісень, давали настанови молодим: щоб чоловік не ображав жінку, щоб любив її та поважав і не полишав у біді. Вже на другий день після весілля молода дружина виконувала всю хатню роботу та по господарству.

6. Ведучий: Українську пісню недаремно називають душею народу. Ми чуємо її над колискою дитини, в дні радості і смутку, то вона злітає крилами у небо, то висне журбою у серці. Українці – співуча нація, вони вміють і люблять співати. Вчаться цього мистецтва і наші конкурсанти.

Українська пісня звучить у виконанні представника команди "Полісяночка".

Українська народна пісня "Несе Галя воду".

Несе Галя воду,
Коромисло гнеться,
А за нею Іванко,
Як барвінок в'ється
– Галю ж моя Галю,
Дай води напиться,
Може перестану
По тобі журиться.
– Вода у ставочку,
Піди та й напийся,
Я буду в садочку,
Прийди подивися.
Прийшов у садочок,
Зозуля кувала,
А ти ж мене Галю,
Та й не шанувала.

Ведучий: Українська пісня звучить у виконанні представника команди "Калинонька"

Звучить пісня "Била мене мати"

Била мене мати
Березовим прутом,
Щоби я не стояла
З молодим рекрутом.
А я собі стояла,
Поки півні піли
На двері воду ляла,
Щоби не скрипіли.

А мати не спала,
Та й все чисто чула,
Та й мене не сварила,
Сама такою була.

Ведучий: Нікого не залишить байдужим український одяг, особливо святковий. Розмаїття кольорів, стрічок, вишиванок захоплює наш погляд. Дівчата виглядають в такому вбранні як розквітлі маківки, що паляхкотять і манять до себе. А що ми знаємо за наше українське вбрання? Давайте разом поповнимо свої знання і оцінимо розповіді конкурсанток.

Український костюм презентує учасник команди "Калинонька"

Розповідь 1: "В селянській родині кожна молода дівчина мусила надбати для свого посагу певну кількість одягу. Кількість сорочок, запасок, крайок, намиста була виміром достатку і працьовитості.

Вбрання жінок складалось з довгої полотняної сорочки, плахти, спідниці, запаски. У холодну пору року одягали свиту чи кожух. На голову пов'язували хустку, заміжні жінки обов'язково носили очіпок. На ноги взували чорні, зелені, червоні чоботи чи черевики. Влітку часто ходили босоніж. Шию і груди прикрашали намистом. Жіночі сорочки шили довгі з підточкою, біля коміра чи обшивки робили рясне морщення. Спідниця в українському костюмі з'явилась у 18 ст., а до цього часу жінки носили плахту – шматок фарбованої тканини обв'язаної навколо стегон. Спідниці шили із різних тканин: як з домашнього полотна, так і з купованої тканини. Важливою частиною жіночого одягу була корсетка, яку шили з тонкої бавовняної тканини, оксамиту, шовку. Їх оздоблювали вишивкою, намистинами, аплікацією. Із верхнього одягу жінки-селянки носили свиту, юпки (корсетка з рукавами). Чим багатша була жінка, тим більше було складок-вусів у юпці. Юпки шили із червоної, зеленої і синьої байки. Найпоширенішою жіночою прикрасою було коралове намисто, у багатьох регіонах носили намисто із дутого скла. В будні одягали разок намиста, а у свята – скільки хто мав. За народним віруванням намисто лікувало зір, болі голови, захищало від нечистої сили."

Розповідь 2: "Одяг селян не залежав від примхів моди так, як одяг шляхти і заможних громадян. Його виготовляли в умовах натурального господарства. З полотна шили сорочки, спідниці, фартухи. Із сукна виготовляли верхній одяг. Тонка орнаментована вовняна тканина була чудовим матеріалом для поясного жіночого одягу. Багато компонентів одягу шили із крамного шовку, парчі, оксамиту, атласу, польського і англійського сукна.

Вбрання дівчат приваблює і вражає різноманітністю і художньою довершеністю. Волосся заплітали в одну або дві коси. Носили їх опущеними на спину, або укладеними вінкоподібно на голові. Щоденним головним убором була смуга тканини або вишита стрічка. Її пов'язували так, щоб волосся на тім'ї залишалось відкритим. До пов'язки ззаду прикріплювали стрічки, а над скронями стромляли квітки. У свята одягали вінки з квітів: маку, чорнобривців, півоній, ромашок, жоржин, а взимку із

штучних квітів. Вінок одягали тільки повнолітні дівчата. На відміну від дівчат, жінки ховали волосся під очіпок, хустку. Жіночі очіпки шили з полотна, шовку, парчі. Хустку пов'язували різними способами: кінцями під підборіддя, кінцями назад, на тім'ї, чалмоподібно.

Основою жіночого костюма була довга полотняна сорочка, туніко-подібна, з поликами і на кокетці. Їх шили довгими з підточкою. Підточка – це нижня частина сорочки із грубішого полотна. Поясним одягом у жінок були спідниця, плахта, обгортка, запаска. Плахта панувала повсюдно. Це 2 полотнища, зшиті вздовж до половини. Перед тим як одягти на себе плахту, жінка перегортала її в двоє і обгортала нею свій стан. Зшите полотнище опинялося ззаду, а незшите двома смугами спадало на боки і вільно сходилось спереду. По верх одягали фартух. В Україні були відомі цілі села, що займались виготовленням плахти. Складовою частиною жіночого одягу були запаски. Існувало два види запасок: широкі і вузькі. Ткалися вони з вовни в суміші з шовковими нитками. А ще була обгортка – прямокутний шматок чорної або вишневої тканини. Її носили коротшою від сорочки, щоб не закривати вишитий низ. Пізніше стали поширеними спідниці. Важливим компонентом жіночого строю була корсетка, яку шили з тонкої вовняної тканини, оксамиту, шовку. Їх оздоблювали намистинами, аплікацією, декоративними швами. Жіночий костюм був недовершеним без прикрас. Найпоширенішою прикрасою було добре коралове намисто, або намисто із дутого скла. Відзначалися різноманітністю прикраси з металу. Зможні дівчата прикрашали себе дукатами, було популярним також намисто з бурштину. І дівчата і жінки носили сережки".

Ведучий: Особливою рисою українського народу є його гостинність. Люблять українці шанувати гостя, вміють і готувати і подавати. Різноманіття української кухні викликає захоплення не тільки у нас. Українське сало, вареники та борщ стали вже символами нашого народу. Які сьогодні представлені українські страви нашими учасниками, ми дізнаємось зараз.

Українську страву презентує учасник команди "Калинонька":

Учасник 1 "До сьогоднішнього турніру ми приготували український борщ. Він залишається найпоширенішою стравою і сьогодні. Про його значення у харчовому раціоні українців свідчить прислів'я "Як нема борщу, то нема і їжі.", "Де борщ і капуста, там хата не пуста". В Україні відомо декілька видів борщу: з квашених буряків (у польських і карпатських селах), з буряків, картоплі і капусти (Центральне Подніпров'я), з квашених буряків і капусти, а на весні – зі щавлю, лободи та картоплі. У піст варили борщ із сушеною рибою і грибами. Ще Котляревський в "Енеїді", де ним було згадано більше страв, ніж у тодішніх кулінарних довідниках, відзначив: українці жити без борщу просто не можуть. Старі козацькі кулінари, які знали секрети кухні турків та татар, піддавали скибочки буряка попередній обробці на розжареному свинячому жиру з додаванням оцту або сухого вина. Окремо пасерували моркву, цибулю та петрушку і лише після цього кидали їх доварювати в овочевий чи

м'ясний бульйон, щедро заправлений салом або пшоном. Додавання до піджарки овочевих і м'ясних відварів та зелені і привело до появи тієї страви, яка нині відома в усьому світі як український борщ. Слово "борщ" вперше з'явилося в літературі в 1705 році. Ймовірно, саме цей рік – початок епохи борщів.

Перші пісні борщі готувались на конопляній олії, оскільки соняшникової олії ще не винайшли. Хоча і важко уявити собі червоний борщ без картоплі, проте за старих часів його готували з пшоном.

Єдиного українського борщу у нас не було й немає. Є борщі чернігівські – з "турецькими" кабачками, полтавські – з куркою і галушками, одеські – з гускою, київські з нутряним салом (здором), часником і буряковим квасом, львівські – з обсмаженими на вершковому маслі шматками сосисок. А ще збірні (із шинкою і печеним буряком) та прості.

Найкраще український борщ смакує з пампушками і з часником. Тому сьогодні ми презентуємо український борщ з пампушками та просимо скуштувати і оцінити приготовані нами традиційні страви нашого народу".

Ведучий: *Українську страву презентує учасник команди "Полісяночка"*

Учасник 2: "Однією із улюблених страв українців є вареники. Приготування вареників дуже просте, береться пшеничне борошно, яке насипається гіркою, всередині гірки борошна робимо заглиблення, в яке вливаємо кисляк чи сироватку, додаємо дрібку солі та соди і замішуємо тісто. Тісто повинно бути в міру м'яким і пругким. Потім його розкачуємо на не дуже товсті качалочки тіста, ріжемо їх на однакові шматочки, з яких починаємо ліпити вареники. На начинку у вареники піде все: тушкована капуста, товчена картопля із шкварками, сир домашній (солодкий або солоний), мак, будь-які ягоди. Все залежить від кухарських традицій регіону. До вареників додається сметана, мед, або ж вареники із солоною начинкою присмачуються жареними шкварками. Вареники подавались до столу як в будні, так і в свята. Про любов українців до цієї страви свідчать численні згадки про вареники в українських піснях, жартах, творах, приказках. Згадайте Гоголівські "Вечори на хуторі близь Диканьки", пісню "А мій милий, чорнобривий вареничків хоче", приказку "Купається, як вареник у сметані" та багато інших згадок, що свідчать про популярність цієї страви. Ми пропонуємо вам скуштувати наших вареників з сиром у сметані, а щоб їх вмістилось більше у вашому шлунку, ми додаємо кухоль справжнього узвару із сухофруктів".

Ведучий: Наш народ крім усіх перерахованих талантів відзначається великим працелюбством. Ледарство завжди зневажалось і засуджувалось. Працьовиті руки українців вміють все: майструвати і ладнати, виробляти й випікати, шити й вишивати. Вчать цього й наші учасники. Практичні конкурси турніру включали:

- 1) Виготовлення витинанки.
- 2) Виготовлення віників.
- 3) Виготовлення прикрас із тіста до весільного короваю.

Для учасників цього конкурсу, крім практичних занять, проводиться вікторина знавців народних ремесел:

Вікторина знавців народних промислів і ремесел

1. Одне з найдавніших ремесел з обробки металу? (Ковальство).
2. Давня, східнослов'янська традиція з оздоблення одягу? (Вишивка).
3. Ремесло з виготовлення посуду із глини? (Гончарство).
4. Майстри, що виготовляли діжки, бочки, барила? (Бондарі).
5. Промисел з виробництва скла? (Гутництво).
6. Технічні культури, що служили сировиною для ткацтва? (Коноплі, льон).
7. Одна з найвідоміших фабрик художнього ткацтва (Кролевецька).
8. Найпоширеніша техніка вишивки на Чернігівщині ("Хрестик". "Гладь").
9. Шкіра яких тварин використовувалась для пошиття юхтових чобіт? (Шкіра коней і свиней).
10. Довга, тканина килимова доріжка, якою застеляли дерев'яні лави в сільських хатах (Налавник).
11. Матеріал, із якого виплітали літні головні убори для чоловіків (Солома, рогожа).
12. Найдавніший торгово-візницький промисел (Чумацтво).
13. Обробка благородних металів (Золотарство).
14. Паперові різьблені прикраси для оздоблення сільських хат (Витинанки).
15. Вичинка шкіри овець для одержання овчини на кожух (Кушнірство).
16. Техніка розпису Великодніх яєць (Писанкарство).
17. Деревообробний промисел з виготовлення возів і саней (Стельмахство).
18. Вичинка шкіри для пошиву взуття (Чинбарство).
19. Сировина для виготовлення дьогтю (Березова деревина).
20. Матеріали, із яких виготовляли іграшки для сільських дітей (Рогоза, солома, ганчір'я, дерево, глина...).
21. Пристрій для виготовлення глиняного посуду (Гончарний круг).
22. Ручне знаряддя праці для обмолоту зернових культур (Ціп).

Ведучий: Після перевірки теорії переходимо до практичних конкурсів.

Першими з результатами своєї роботи знайомлять глядачів і журі майстри витинанки. (Учасники показують глядачам та журі вирізьблені та наклеєні на кольоровий картон витинанки). Просимо журі проголосувати картками: синій колір – за представника команди "Полісяночка", червоні – за представника команди "Калинонька".

Ведучий: Далі результати своєї майстерності представляють майстри з виготовлення віників. (Учасники дають можливість глядачам та журі оцінити якість виготовлених за цей час віників із проса)

Журі розглядає вироби і оцінює.

Ведучий: Протягом всього турніру, на ваших очах працювали майстрині-господарочки, які виготовляли прикраси із тіста на весільній коровай. Пропонуємо оцінити результати їхньої роботи.

Конкурсантки демонструють свої роботи всім глядачам. Журі оцінює.

Ведучий: Ось і завершився наш конкурс. Ми старалися показати вам чого навчилися, а тепер просимо журі визначитись із переможцем.

Після оцінювання журі йде нагородження переможців (при наявності) практичних конкурсів, пісенного конкурсу, учасників презентації українських страв, конкурсу українського костюма та команди – переможця. Проводиться фотографування команд-учасників.

Козацьке свято

Ведучий: День Святої покрови в Україні відзначають ще як День українського козацтва . Тож пригадаймо й ми ті часи, коли за дніпровими порогами розливалась козацька слава. Козаки-рицарі безкрайними степами гуляли, шаблями ворогів змітали, на чайках Дніпром гуляли, туркам і татарам дошкуляли й Україну рідну неньку захищали.

1 учасник За дніпровими порогами, за південними дорогами
За степами, за широкими наші прадіди жили
Мали Січ козацьку сильную
Цінували волю вільную,
Україну свою рідную, як зіницю берегли.

Ведучий: На дніпровському низу, серед Дикого поля постала горда й сильна Запорізька Січ. Шукачі долі та свободи стали охоронцями рідної землі та свого народу від турків та татар.

2 учасник Гримотять литаври, стяги пломеніють.
Ген високе сонце осяває путь.
А попід горою ярмом-долиною
Козаченькі славні у похід ідуть.

1 учасник Слава їх чекає, смерть на них чигає,-
Все те буде потім, в клекоті боїв,
Нумо браття пісню!
Гей, кобзарю, де ти?
Вшкваримо, щоб гук наш до небес летів

2 учасник Коні бистроногі, сіделечка срібні,
Шабля і пістолі у не схиб-руці.
Начувайся, враже! Ген у полі, в полі
Оборонці волі – січові стрільці.

1 учасник Розступіться, терни! Розіграйся, море!
Боже милостивий, путь їм освяти.
Кафа й Берестечко,
Царгород і Збараж...
Дай снаги і сили. Тож які світи!

2 учасник Сурмачі засурмлять, і ревнуть гармати,
Кинеться сірома у кривавий вир
На яснії зорі і на тихі води
Верне із неволі християнський мир.

Ведучий: На довгі віки і століття козацтво стало символом мужності і честі, свободи і братерства. Образ козака – улюблений образ в народних піснях і думах, байках і приказках. До цих пір дух козацтва живе в душах нашого народу. Ми згадуємо імена славних козацьких гетьманів та ватажків, захоплюємося їх подвигами, бережемо традиції козацтва.

1 учасник Від Дніпра до Збруча
Наша пам'ять жива
Із тих давніх часів і донині
Козаки, козаки,
Палії, Богуни,
України сини соколині.

2 учасник Пролітають роки,
За віками віки
Ваша слава не вмере, не зів'яне
Козаки, козаки,
Ми курган зберегли
В тім кургані лежать подоляни

Ведучий: Ми, як члени Всеукраїнського об'єднання "Козаченьки", пам'ятаємо і шануємо історію свого народу, виконуємо заповіді козаків, вчимося народної мудрості і намагаємося творити добро на Землі.

1 учасник Ми козаки, ми юні козаки,
В майбутньому – захисники Вітчизни,
Невтомні, молоді і витривкі,
Надія й гордість України

2 учасник Нас не лякають, перешкоди,
Дитинство наше – золоте!
Разом здолаємо незгоди –
І Україна наша зацвіте.

1 учасник Збирайтесь козаки в єдину силу
І не зважайте на роки
Ми разом підемо за Україну
За щастя на усі віки

Ведучий: А ми розпочинаємо II частину нашого козацького свята, проведемо конкурси та змагання, а на завершення проведемо конкурс-дегустацію українського національного продукту – сала!

Практичні конкурси:

1. Козацька вікторина.
2. Із запропонованого аркуша паперу зробіть козацький човен.
3. Напишіть на аркуші паперу перелік популярних козацьких страв.
4. Спортивний конкурс: хто отримає перемогу у козацькому "двобойі на одній нозі".

5. Спортивний конкурс: хто сильніший (врестлінг)

6. Конкурс оповідачів козацьких жартів та байок.

Козацька вікторина

Що означає слово козак? (Вільний).

Як називалось місце проживання козаків? (Запорізька Січ).

Символічна козацька зачіска (Оселедець).

Український народний танець, народжений на Запорожжі (Гопак).

Улюблена їжа козаків (Куліш).

Види зброї запорозьких козаків (шабля, бунчук, пістолі, гармати).

Чим займались козаки у вільний час? (торгівля, рибальство, ремесла, бойовими тренуваннями).

Перший козацький гетьман (Д. Вишневецький).

Як називався козацький човен? (Чайка).

Гетьманська столиця на Чернігівщині (Батурин).

Що найбільше цінували козаки? (волю, рідну землю).

Звідки походить назва козацького поселення?

Як проходило голосування на Січі? (підкиданням шапок, вигуками).

Назвіть елементи козацького одягу.

Коли виникло козацтво?

Назвіть імена козацьких гетьманів.

Що таке курінь? (військова одиниця, приміщення, де жили козаки).

75 – річчя Шаповалівської ЗОШ

Свято розпочинає музично-танцювальна композиція "Обіймись, Україно"

Ведучий: Всіх гостей ми вітаємо щиро,
Зустрічаємо з хлібом, сіллю і миром
Ми раді сьогодні всіх вас тут приймати
В сімейному колі шкільному сердечно вітати!

Ведуча: Добрий день, дорогі наші друзі! Сьогодні школа гостинно відкрила двері для всіх своїх колишніх учнів, працівників, запрошуючи до зустрічі із шкільним дитинством, юністю, на добру і щирю розмову.

Ведучий: Наснаги миті й щастя невдаванного,
Учительські думки і сміх дітей –
Усе це, наче пережите заново,
Вмістилося у слові "ювілей"

Ведуча: То є чуття неясного походження,
Що школа – це немов частина нас...
І ось сьогодні – день її народження
І розуміння вічних істин час.

В І Д Е О Р О Л И К

Ведучий: Сьогодні свято спогадів і свято сподівань
Минулого й майбутнього –
Прекрасна світла мить.
Та в мить таку ми згадуєм щоразу

Людей, котрі не з нами тут
Тих, хто навіки відійшов у вічність,
Та в пам'яті живі і вічно будуть жити

Ведуча: Бурхлива течія життя забрала в нас багатьох тих, хто був для нас рідними, друзями, однокласниками, відійшло у вічність і старше покоління вчителів. Нехай символом незгасної пам'яті про них будуть квіти, покладені до обеліска. Це право надається...

Ведучий: Просимо вшанувати пам'ять про учнів та вчителів школи, які перейшли межу життя, хвилиною мовчання....

Ведуча: Наша школа – дорогий і близький дім для кожного, хто тут навчався чи працював. Цей дім навіки залишиться в пам'яті, адже тут промайнули найкращі роки життя – роки безтурботного дитинства.

Ведучий: Скільки літ минуло – знову ми разом.
Скільки доль блиснуло іскрою й крилом.
Різні такі долі, як саме життя.
Ви забудьте втому: в юність вороття!
Ви себе згадайте, як малі були.
Дякуєм, що знову в школу ви прийшли.
Справи відложили – буде інший день,
А сьогодні свято – в школі ювілей!

Ведуча: І гостей багато в залі серед нас;
Що прийшли до школи, як у перший клас.
Ті хто не байдужі, з трепетом в серцях
Поспішав на зустріч як уперший раз.

Ведучий: Вітаємо всіх гостей цього святкового залу піснею у виконанні наших першокласників _____

Ведуча: Через роки, десятиліття – в рідний край
На зустріч друзів і знайомих ви прийшли.
Хай буде жарко й тісно в грудях, як колись,
Коли у юність повертатись присяглись.

Ведучий:
Згадай прожите й повернися скрізь роки,
Потисни міцно руку другу, як колись,
До нього щиро і відверто пригорнись
І вчителю із вдячністю і шаную вклонись!

Ведуча: На нашому святі присутні колишні учні різних років випусків. Більшість із них вже віднайшли своє місце в житті, мають діточок, внуків, а дехто і правнуків. Та сьогодні всі вони відчувають себе тими колишніми учнями, збентеженими і розхвильованими спогадами шкільного дитинства і юності, бо школа зустрічає їх, як своїх дітей, скільки б років їм не минуло.

Ведуча. Ми просимо встати всіх випускників, які закінчували школу в 1950, 51,52, 53 ,54, 55 роках, а ми зустрічаємо їх оплесками

До слова ми запрошуємо _____

Ведучий: Просимо підняти випускників 1956, 57, 58, 59, 60 років.
І зустрічаємо їх оплесками

До слова запрошуємо _____

Ведуча: Нехай подарунком для вас звучить пісня _____.

Ведучий: Життя іде. А де його причали?

Літа пливуть невпинно, як вода.

Здається вчора юність ще буяла,

Цвіла, неначе квітка золота.

Ведуча: Минулі дні лишають нам душевний смуток,

Що не помітили, як юність вже пройшла.

Весна шкільна – букет із незабудок,

Знов на поверхню в нашій пам'яті сплива.

Ведучий: В нашій залі присутні випускники, які закінчували школу в 1961, 62, 63, 64, 65 роках, просимо їх підняти, а ми зустрічаємо їх оплесками!

Запрошуємо до слова _____

Ведуча: Вітаємо в нашому святковому залі випускників 1966, 67, 68, 69, 70 років, просимо їх підняти – вітаємо їх оплесками!

Ведучий: Ми тепло тут зустрілись з вами,

І ще зустрінемось не раз.

Хай буде наше свято школи,

Як добра пам'ятка для нас.

Для всіх гостей цього залу звучить цей музичний дарунок _____

Ведуча: Скільки літ із тих пір промайнуло,

Скільки літ, скільки весен і зим ...

І ви знову сюди повернулись,

Щоб зустрітися в залі оцім!

В нашому залі присутні випускники 1971, 72, 73, 74, 75 років, просимо засвідчити свою присутність в заліа ми вітаємо вас оплесками

Ведучий: До слова запрошуємо _____

Просимо підняти випускників 1976, 77, 78, 79, 80 років, зустрічаємо їх оплесками !

Ведучий: Вітаємо всіх гостей піснею _____

Ведуча: Шкільні роки летять так невблаганно,

І так невпинна течія життя.

В чись майбутнє їх несе туманне,

А звідти вже не буде вороття.

Ведучий: Ви зібрались з усіх усюд.

Із доріг далеких і не дуже.

Зовсім юний і поважний люд,

Ті, кому це свято не байдуже

Ведуча: І нехай не всіх пізнали ви,

І нехай не всі пізнали вас.

Це нічого. Добре, що прийшли

Ви на зустріч в школу, в рідний клас.

Ведучий: Привітайте друзів тут своїх,
Привітайте мудрих вчителів.
І не стримуйте сьогодні сміх,
І хороших не жалійте слів

В нашому залі присутні випускники, які закінчували школу в 1981, 82, 83, 84, 85 роках, просимо засвідчити свою присутність...вітаємо їх оплесками!

Ведуча: На нашому святі також присутні випускники, які закінчували школу в 1986, 87, 88, 89, 90 роках, просимо їх піднятися, вітаємо їх оплесками!

До слова запрошуємо _____

Ведучий: Для вас звучить музичний дарунок _____

Ведучий: Неначе птах у небо, час зліта,
А я для тебе завжди учень вічний.
Школяр малий ніяк не вироста,
А знову повертається щорічно.
Рясним дощем чи снігом замело,
І ніби так давно закінчив школу,
Для мене все, що тут колись було,
Не зникне, не зістариться ніколи!

Ведуча: Серед гостей цього залу випускники, які закінчували школу в 1991, 92, 93, 94, 95 роках, просимо їх піднятися, вітаємо їх оплесками!

Ведучий: На святі також присутні перші випускники школи-новобудови 1996 року, а також випускники 1997, 98, 99, 2000 років.

До слова запрошуємо _____

Ведуча: Хай зустріч друзів нагада,
Що ви пов'язані з минулим – так бува...
Вона, як мить одна пекуча, промайне,
І хтось сльозу свою зрадливу лиш змахне.

Для всіх вас звучать пісня _____

Ведуча: Моя школо! Священна колиско!
Науки, любові й добра!
Де б не була я – далеко чи близько –
Наснагу черпаю з твого джерела.
Вірю, що дух твій ніколи не згасне,
Ти мудрість народу, ясна зоря

Ведуча: Живи й процвітай, моя школо прекрасна.
Для миру, для щастя, любові й добра!

Ведучий: В нашому залі присутні випускники, які закінчували школу в період з 2001 по 2012 роки, просимо їх піднятися, вітаємо їх оплесками!

До слова запрошуємо _____

Ведучий: Життя одне, та треба так прожити,
Щоб внукам теж співали солов'ї.
Коли є віра, і нема вагання,
Коли любов на все життя одна.
Тож сонця вам, наснаги і дерзання,
Сто літ прекрасних, чистих, як весна!

Ведуча: Всіх гостей цього залу вітає випускник нашої школи Собора Станіслав.

Ведучий: Напевно ви всі погодитесь із тим, що всі ми в цей час відчуваємося великою ріднею, бо всі ми під покровом нашої матері-школи, ми її діти, а отже одна родина. У кожного в серці є куточок святої пам'яті, де вічно живе образ матері, батька, рідної оселі, коханої людини, дітей, внуків, і є місце, де живе згадка про школу і вчителя.

Ведуча: Скільки б часу не пройшло, а ми пам'ятаємо свою першу вчительку, улюблених вчителів, своїх шкільних друзів.

Моя вчителько – муза свята,
Вже димком ваші коси взялися...
Пролетіли, промчали літа,
І в останнім шумлять падолисті.
Але те, що засіяли ви,
У дитячій душі обізветься.
Моя вчителько, довго живіть –
Моя муза пресвітлого серця.
Моя вчителько, мати і друг,
І наставник і добрий порадник,
Нелегкий ваш учительський труд,
Скромний труд у святилищі правди

Ведучий: Змінився світ. Непросто в ньому жити,
Але учитель – справді іскра Божа,
Учителя, прошу я, бережіть,
Свої він перли сипле в душі,
І світ тому гарнішає завжди,
Що є учитель на планеті нашій!

Ведуча: Сьогодні в нашому залі присутні вчителі різних поколінь, що в свій час працювали в нашій школі, колишні випускники, що стали вчителями і працюють в різних навчальних закладах, присутні також гості, що пов'язали свій трудовий шлях із школою – для всіх їх вона була і є другою домівкою, де пройшла певна частина життя кожного з них.

Ведучий: Дорога до школи буденна –
Напружена праця щоденна.
І кличе до себе, як мати,
Проста й дорога альма-матер.
Будівля, нова й чепурненька,
Охайна красуня біленька.
Гостинно для всіх вона двері відкрила,

В країну добра тут напнуті вітрила.
Із трепетом в серці заходжу
І стримую сльози й тривогу:
Скільки років і кроків – більше чверті століття
Протопкано стежку.
Гортаю усе пережите
Мереживо спогадів, зшите
У серці міцними нитками,
Освячене цими руками,
В мереживі споминів – літо,
Робота, ремонти і діти,
Відпустки, спочинок, початок
Для хлопчиків і для дівчаток.
Дзвінки, як птахи стоголосі
Розмаєм – у високості.
Уроки, без ліку, відкриті,
І ранки, росою умиті.
Безсонні, недоспані ночі,
Допитливі, люблячі очі,
Поїздки, походи, концерти,
Педради, розмови відверті,
Події і миті – калейдоскопом
Барвистим, життя гороскопом.
Учительська суть – на долоні.
У споминів серце в полоні.
На волю усе відпускаю,
На згадку собі залишаю
Маленьке озерце любові

Зв'язок С.Ф.Русової з Шаповалівкою (за споминами Софії Русової)

***М. Москаленко, кореспондент газети
"Вісті Борзнянщини"***

"...Треба було шукати десь якоїсь роботи. Але я скористалася з цієї прикрої події, щоб зреалізувати свої давні мрії: зрестись усякого буржуазного життя, підійти ближче до села – жити так, як живуть мільйони народу, від слів і промов перейти до правдивого життя, до праці. Довго чоловік мій вагався; мій брат вмовляв нас (ми тоді всі були в Алешні) не купувати окремої землі в іншому місці, а осісти на алешнянській землі

(1000 десятин) де-небудь у лісі окремою фермою. Це не відповідало моїм мріям: в Алешні при найкращих взаємних відносинах селяни на мене дивились все ж таки як на "пані", а саме це слово було вже для мене огидним. Через те ми купили шматок землі в Борзнянському повіті – 12 десятин, три версти від станції Доч, Либавсько – Роменської залізні. Було там поле, город, трохи лісу. В Борзнянському повіті вже чудовий чорнозем, що на ньому нам здавалося легше працювати, ніж на алешнянських пісках Городянського повіту. Приваблювало також сусідство Петрункевичів (Пліски – 2 станції залізницею від Дочі), Савича, Вовка-Карачевського – все борзеньких гласних. Вабило ще й те, що там було вже виразно українське населення, а не як у нас у Городянському повіті – мішанина трьох національностей (білорусинів, українців та москалів). На нашій ділянці не було хати, треба було її будувати, а що мій Міша був ще зовсім малий, то брат не пускав мене на наш "хутір", хоч поки не збудується яка-небудь оселя. Я залишилася ще до весни в Олешні, а О. поїхав упорядковувати наше маленьке хазяйство. Шматок землі, що ми купили, лежав якраз над шляхом між станцією Доч і м. Борзною серед лісу, що обступав його з трьох боків, а на південь, як стати на полі по той бік дороги, можна було бачити високі вітряки села Шаповалівки з панським маєтком. А трохи не доїжджаючи до нашого хутора, як їхати з двірця, збочувала дорога направо до казенного села Високого, що було відділене від нас великою болотяною низиною Доч. Через це болото йшла довга гребля, дуже тяжка і для людей, і для коней, як і всі наші українські традиції греблі; тут і наш кінь наколовся насмерть.

Велика різниця була в характері населення цих двох сіл: Височани були привітні, добродушні, вони ніколи не знали панської неволі, ставилися до нас дуже приязно, радо допомагали своїм новим, дуже непрактичним сусідам. З Високого вийшли наші перші прихильники, що серед них ми насмілювалися провадити деяку соціалістичну агітацію. Навпаки, в Шаповалівці люди були колишні кріпаки дуже жорсткого пана, вони йому тепер робили всякі можливі пакости, підпалювали стодоли з збіжжям, витолочували поля. Не проходило тижня, щоб у Шаповалівці не сталося якого злочину, – грабували, вбивали, палили. Здавалося (згідно з катехизмом революціонерів), якраз такий настрій міг би сприяти нашій народницькій пропаганді; але озлоблені кріпацтвом шаповалівчани підозріло ставилися до всіх панів, а тим більше до якихось прибуд, що невідомо звідки прийшли: їм здавалось, що купивши цей шматок землі, ми в них щось одібрали, вони звикли на цій ділянці випасати коней, а тепер? Ох, ці шаповалівські пастухи! Скільки прикростей вони нам чинили, як ці дріб'язкові сутички з ними псували нам те широке, велике єднання з народом, що про нього я мріяла. Ці люди складали цілі легенди про наше оселення на хуторі. Одні казали, що ми конокради, через те й оселилися саме там, де люди пасуть коней. Другі – що ми купили землю біля станції залізниці, щоб зробити підкоп під поїзд царя, – саме тоді вже зроблено такий терористичний замах на якійсь дорозі, коли

проїздив цар. Треті дивувалися, що ми так добре ставимося до всіх "мужиків", садимо з собою за стіл до чаю, до обіду. Тяжко було терпіти таке їх недовір'я, їхнє кепкування, та правда, що й ми давали до цього дуже багато приводів, зовсім не знаючись на господарстві. Вдома я й ніколи не бувала на кухні, а тут я відважувалася братись за всю складну працю куховарки й господині. Олександр від книг та інтелігентного життя мусив перейти тепер до сільського господарства. Ніколи не забуду, як одного ранку зайшли до мене баби, вертаючись з Борзни з базару, а я саме місила тісто на хліб. Червона, змучена цією тяжкою працею, я силкувалася все-таки перед бабами не показуючи своєї незвички, але одна деякий час дивилася тільки на мене, посміхаючись, а потім не втерпіла та й каже: "Пані, дайте, я за вас це за одну хвилю зроблю", – і лагідно відштовхнувши мене від діжки, вона зручно почала місити тісто. Сором мені було, але що ж мала робити?

Пам'ятаю, як ми одного ранку ходили в Високе на Велику Заутреню. Туди йшли вночі, темно було, треба було присвічувати невеликим ліхтарем: звісно, у високих чоботях сміло ступали по калюжах. У церкві було повно народу. Перестояли службу, йшли за проводом навкруги невеличкої церкви, перечекали поки священник пересвятив паски, яйця, сало, поросят, що поприносили баби. Великдень був пізній і вже починався ранок. Світла смуга на обрії усе ширшала. Ми верталися додому; як тільки перейшли греблю, сонце піднялося і озолотило все узлісся самоцвітами, заблищали роси на зеленому моху, заіскрилися на квітках, що наче заспані визирали з трави; тихо, ласкаво залопотіли лискучі листочки на білих березах; по лісі пронісся тихий вітерець. Гарно було, й ми, любуючись цією красою, тихо верталися на наш хутір.

Я любила наше життя на хуторі за ту близькість до природи, що була тут не штучним афектом, а була органічно зв'язана з нашою працею, володіла нашим настроєм і давала нам так багато чистих естетичних вражень. Інколи так захопишся цією красою степу та лісу, що вигукнеш: "О, як гарно!". Селяни цього не розуміли, вони якось мовчки вбирали в себе вражіння природи, або деколи виявляли його в пісні. Краще всіх мене зрозуміла стара Христина, що цілими днями товклася по лісу, збираючи трави, або гриби. Вона теж інколи стане під могутніми соснами та й каже: "Красний Божий світ ясенький!".

Я вся віддалася новому життю: сама варила, прала, корову доїла. Ох, як тяжко було вставати о 5-ій годині і поратись біля тієї красуні корови, що Олександр купив на ярмарку. Вона мала неприємну звичку весь час махати хвостом мені в обличчя, а то ще й ногою вступити в діяниці. Але й це, здається, таке просте життя не обходилося без суперечностей, що мусіли вражати наших сусідів. Напр., коли в готову хату привезли всі наші речі й меблі, то прибув і мій фортеп'ян, і от упоравшись з господарством, я часом сідала грати, грала, забуваючи час і втому до пізньої ночі. Моя музика подобалась селянам, бо я часто грала прості народні пісні, а чоловік мій співав, і часом організовували цілий

хор. А то бувало й таке: я перу білизну в копанці при дорозі, а до нас приїде в пишній кареті Петрункевич, і селяни не як не могли зрозуміти – чи це ми тільки прикидаємося вбогими, а справді значні люди й приятелюємо з найбільшими панами повіту, – чи такі справді мусимо працювати.

Все це перешкоджало простоті наших відносин із селянами, але все-таки потроху з найближчими сусідами у нас установилася добра згода. Найближче обік з ними жив стрілочник на залізниці Данило Ткаченко з двома малими дітьми і дуже гарною жінкою Одаркою. Він її божевільно ревнував до кожного чоловіка, і так немилосердно бив, що вона не раз у самій тільки сорочці прибігала до нас переховатися на якийсь час. Злидні в хаті були страшенні, бо Данило пропивав усю свою платню. Він був колись за хурмана у панів і заховав любов до коней і нахил до панів: любив із нами чаювати, вважав себе за вищого від селян, бо служив на залізниці. В його хаті перебував мій чоловік, поки будувалася наша домівка.

Трохи далі, на узліссі мешкала дуже цікава родина: двоє старих і два їх сини, один років 10–12, другий парубок 18–19 років, Грицько. Він працював у нас, то допомагаючи в будівлі, то на своїх конях перевозив нам, що треба було – чи то дерево, чи збіжжя; він був своя людина в нас, приходив майже щодня. Пам'ятаю, одного разу за чаєм ми їли м'ясо з гірчицею, а він думав, що то мід, та як наклав собі густенько на хліб, то таки добре опікся. Але він був трохи придуркуватий і довгі руки мав, так що з ним і балакати трудно було, а куди там уже провадити якусь пропаганду. Батьки його були цікаві з етнографічного боку. Старий, Михайло, знав усіх людей мабуть верстов на 50 навкруги, всі родинні й економічні їх відносини; це був ходячий місцевий літопис. Але найцікавіша то була його жінка Христина. Старенька була шептухою, знала всяке польове й лісове зілля, всі ягоди, цілими днями ходила по лісі та збирали все на ліки, лікувала людей від усяких хвороб. Маленька на зріст, з обличчям зморщеним, як печене яблуко, з глибокими очима, завжди у злиденному вбранні, але ніколи не дірявому, прийде бувало з повним кошиком грибів, підпреться рукою та й стане оповідати. Це була жива лісова легенда, хроніка місцевого життя за яких років 40. Чого тільки не пережили ці останні свідки панщини у нас на Чернігівщині! Дуже дивував наш новий *genre de vie*, але з тонкою делікатністю вони не висловлювали ані картини, ані спочуття.

Найприємнішим був наш сусіда з села Високого – Хома Колесник. Це був ще молодий господар, незаможний, типовий український селянський інтелігент, у найкращому розумінні цього слова. Був грамотний, мав велику цікавість до всього. Уважно прислухався до всіх наших розмов, накидався на нові книжки. Продукт ще російської школи, він уперше почув українську національну свідомість, вперше прочитав українську книжку, і признався, що йому тяжко її розуміти. Він любив музику, сам співав гарні народні пісні і заслухувався, коли співав Олександр. Але з

захопленням підтримуючи зносини з нами, він разом з тим і боявся нас, не знав, що ми за люде, як до нас ставитись. Часто страх перед "становим" опановував його, і тоді він одразу починав уникати нас.

Найбільше він приятелював із нашим товаришем Маковієм. Микола Маковії – це тип, що на ньому не можна не зупинитись з найбільшою увагою. Мій чоловік зустрівся й познайомився з ним уперше у ніжинського нотаріуса Беловодського, коли робив там купчу на хутір. У нотаріуса й перебував на той час молодий народник Микола Маковієв, щойно випущений з тюрми після процесу 193 народників. А сам із панської родини, він ще у гімназії на Херсонщині захоплювався революційними думками. На той час у російських революційних колах панувало два напрями, дві партії: народовольців і народників (чорнопередільців). Маючи тиху, лагідну, глибоко гуманну вдачу, Маковієв відразу захопився ідеєю народництва. З гуртком товаришів він покинув гімназію щось у VI чи VII кл., і вони під чужими пашпортами влаштували десь на селі бондарню, щоб мати легальне становище, а головне завдання їх було - наближення до народних мас, єднання з народом, пропаганда. Хлопці з захопленням віддалися праці. Скільки було чистого ідеалізму в їх змаганнях, скільки живого почуття любові до народу! Але не довго довелося їм жити в рожевих мріях: хтось із селян, що їм вони раді були б і життя своє віддати, зробив донос на них, і всіх їх заарештовано й до Петербурга. Там їх тримали більш року, в славній Петропавлівській кріпості, а коли процес скінчився, то багато з них виправдано й випущено на волю під догляд поліції. І Маковієва виправдано майже зовсім. Ніхто з цих хлопців не думав усе ж таки закидати свою колишню працю, свої думки.

Почувши від Олександра, що ми "сідаємо на землю", як тоді говорилося, і сідаємо без "толстовства", а з чисто народницькими змаганнями на українському ґрунті, він попросив Олександра прийняти його за справжнього робітника, тим більше, що після довгого сидіння в тюрмі йому треба було пожити на лоні природи. Він справляв таке гарне враження своєю щирістю, чистотою своєї душі, що Ол. Ол. без жодних вагань згодився з ним на спільну працю на хуторі. Від тієї самої хвили повстала між ними щира приязність. Це була така гарна, правдива, чиста серцем людина, що ми всі троє справді жили по братерському, не ховаючи один від одного жадної думки, жадного почуття. Він працював у нас на хуторі просто з якимось захопленням; часто був стомлений працею, переживав гіркі розчарування, але не покидав діла і не відступав ні на крок від своїх завдань.

Скоро ми переконалися, що для того, щоб справді мати вплив на населення й перемогти його недовір'я до "панів", потрібні роки постійної праці. Як побачимо далі, ми з чоловіком відійшли, відступили від занадто тяжкої праці, пішли шукати легких шляхів, а він, наш Коля, залишився, і щоб міцніше зв'язати себе, одружився з простою жінкою, Настею Пучковою, мамкою моєї доні. Це було з найнещасливіших з подруж'я, що я знала. Жінка їла Колю і мучила ревностями і докорами за злидні, що в

них вони жили. Коля мучився страшенно, але не сходив із свого шляху. Коли 1880 року зроблено замах на життя Романових на залізниці недалеко від станції Доч, Маковієва без жодних фактичних підстав заарештовано і заслано до Сибіру, куди заслані потім і його жінка з першою, нешлюбною дочкою, і з малою дитиною, дочкою Маковієвана, на засланні Маковієв осліп. Це було щось страшне, коли згідно з якимсь актом амністії, він повернувся до нас у Херсон: це вже була ненормальна людина, в одній із стадій прогресивного паралічу. Ми знов з'єднались наче в одну родину, були цілими днями вкупі, я водила гуляти нашого безталанного сліпця, влаштували ми його у давнього приятеля його Рябкова. Але як ми всі не старалися полегшити йому його тяжкі переживання, Коля був свідомий свого стану, і одного разу, добувши револьвера якимсь, і досі мені незваним способом, скінчив своє безталанне життя, від початку до кінця освітлене одною ідеєю, одним шляхетним змаганням поліпшити долю народа, – хоч би ця й вимагала найтяжчих жертв.

Повертаючись до попереднього, шукаючи всяких способів, щоби зблизитися з населенням, я прийняла пропозицію знайомих бабів піти гуртом на прощу до Києва. На прощу баби ходять завжди весною, між Великоднем і Трійцею, коли саме на городі все вже впоране, а на полі працювати та полоти ще не час. Склався невеликий гурток під проводом одної вже досвідченої прочанки, що знала всі церкви у Києві та що в якій треба роботи, де чому кланятися. Було й 2–3 чоловіки, бо самим бабам небезпечно; дорога не близька, все може трапитись. Без капелюха, зав'язавши голову хусткою, я сама собі здавалась цілком зміненою і сподівалася, що в засмаленій сонцем, запорошеній жінці ніхто не пізнає "дворянки". Але сталося не так. Вийшли ми по обіді, вийшли на шлях та пішли по напрямку до Ніжена, щоб там вийти на залізницю і понад нею йти стежками. Йшли ми до вечора, заночували тут-таки над шляхом під гіллястими вербами. Ніч була чудова, зоряна, місячна, далеко осяяний був наш борзенько-ніженський "степок". Гарно було лежати горілиць, дивитись у високе світле небо, мріяти, що колись я стану рідною цим бабам, що з ними тепер у мене такі нещирі відносини.

Недовга літня нічка; тільки посвітлів обрій на світанок, вже весь гурт на ногах. Криниці близько не було, рішили вмитись під Ніжином, там і поснідати. І знов пішли ми шляхом. Сонце сходило і відразу почало немилосердно пекти обличчя, ший, руки. Я так утомилась, що не могла слова вимовити. Одна з прочанок, борзенька міщанка, старша дівчина, мала парасольку і з параськолькою йшла аж до Ніжена. Тут на передмісті Ніжена, тільки-що ми коло криниці почали вмиватися та снідати, як до нас підійшов "урядник" – найстрашніша (після жандарм) особа царського режиму, особливо для селян. – "Куда Бог несёт?" – сурово запитав він. – "У Київ, пане, до Києва святого простуємо, – забалакала наша старша – угодникам поклонятися ідемо". – "Знаєм ми вас", уже з якоюсь лютістю одповів урядник і додав: "а покажіть папери". Ця вимога ще не злякала мене, я певна була, що мої папери в доброму порядку. Але я не

знала, що всі прочани селян мали дозвіл на подорож від своїх волосних установ, а я як "дворянка" не мала ніякого та й не потребувала його мати. – "Дворянка", – з найбільшою іронією сказав урядник – а додому не хочеш – ли назад?" Він грізно заявив мені, що я або мушу повернутися додому, або він одвезе мене в поліцію. Я бачила перелякане обличчя своїх "товаришок". З великим зусиллям я примусила себе бадьоро сказати їм: "Ну, що ж, я не буду вас затримувати, ідіть до Києва, а я повернуся додому, виправлю собі від "предводителя дворянства" дозвіл і може ще побачусь із вами у Києві". Я брехала моїм...."

(результати науково-дослідної роботи)

21 квітня ми опублікували статтю "Русів окіп". Де розповідалося про прогресивних українських громадських і культурних діячів – подружжя Русових, які заснували хутір поблизу Шаповалівки. При цьому ми зверталися до читачів, які знають бодай що про Софію Федорівну та Олександра Олександровича, відгукнутись.

Можливо, жодного спогаду про Русових уже не залишилось, але відгукнувся інвалід війни, житель райцентру С. Денисенко, уродженець Русового хутора, якого стаття дуже схвилювала. Він, маючи за плечима понад сім десятиліть, теж не мав відомостей про славетних земляків, але розповів немало цікавого про сам хутір. Навіть склав список прізвищ тих, хто проживав у ньому. За цим списком виходить, що в хуторі у 20-х роках, отже, через 40 років після Русових, проживало 25 сімей: Гевлі, Головки, Плєскачі, Удовики, Адаменки, Бугаї та інші.

Русови, очевидно, свого часу жили в тому будинку, що був покритий бляхою, припускає Степан Данилович. А той окіп, про який ми писали як про Русів, швидше всього оточували землю Плєскачів. Допомігав Плєскачу обкопувати землю і Денисенків батько – Данило Максимович.

Заможно і привільно жили хуторяни серед моря природи. Наприклад: дід Денисенко мав до 15 десятин лісу, десятин до 30 орної землі, 8 корів, сад, добрячу ділянку полуниць. Хто мав більше, хто менше, але ніхто не водив злиднів, бо з досвітку до смерку трудилися. Не для того ж з навколишніх сіл переселяли на хутір, купували ґрунти, обростали великими сім'ями. Мабуть, посприяла такому піднесенню сільськогосподарського виробництва столипінська аграрна реформа, яку чомусь називали реакційною і такою, яка не принесла ніякого полегшення. Отак процвітав хутір на лоні чудової природи, красу якої примножувала людська праця. Сьогодні тільки в сні жахів може приснитись така кількість молока, ягід, городини, яблук, хліба, м'яса, яку мали односібники і продавали на Дочинській залізничній станції.

У Данила Максимовича Денисенка росло мало не сто фруктових дерев. Уявляєте? Їли, квасили, сушили, продавали на станції та Борзнянському дитячому будинку, мешканці якого проводили літні місяці в хутірському таборі.

І ось настала колективізація. Денисенкового діда, звісна річ, щоб не тримав вісім корів, розкуркулили. Дідові сини мовчки побрали коси і

пішли в колгосп косити трави, щоб не косити ягель за Полярним колом. А в роках 1939–1940 надійшов суворий наказ: переселити хутір у Велику Доч. Правда, колгосп, який було створено в селі, трохи допомагав переселенцям, але уявіть, що значить перенести хату, все господарство на нове, далеко не краще місце. Скільки це коштувало сил. Важко зараз пояснити, чим викликана руйнація Русового хутора. Втім, що тут гадати. Більшом були ці хутори, не вписувались розсадники куркульства в архітектурний ансамбль уже "побудованого в основному соціалістичного суспільства". До комунізму палицею можна докинути, так хутір на заваді.

Після революції приватні ліси одразу перейшли до держлісфонду, отже уціліли, але розкішні сади після знесення хутора стали нечиїми і були нещадно вирубані шаповалівцями, які потерпали від нестачі дров.

Уціліло лише кілька яблунь, котрі загубились і стали недоступні. Ще років за два тому брати Денисенки натрусили із старезних яблунь, відомих тільки їм, дев'ять центнерів плодів. Крім цієї згадки про хутір, вони, чиї коліски колисав ясний яблуневий цвіт, можуть іще майже інтуїтивно відшукати густий барвінковий килим - колишні могили предків - та ледь примітні горбочки – хатнища хуторян і вже зовсім непомітні для молодшого покоління обриси окопу.

Був хутір. Нема хутора. Було життя. Лишилось доживання хуторян, розкиданих долею. Та мусить же залишити пам'ять про все те. Інакше копійка нам ціна.

Навчальне видання

Упорядник:
Масюк Т. В.

СПАДЩИНА С.Ф. РУСОВОЇ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ:
З ДОСВІДУ РОБОТИ
ШАПОВАЛІВСЬКОЇ ЗОШ

Збірник статей

За редакцією
професора Є. І. Коваленко

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – Н. В. Мачужак
Коректор – А. М. Конівненко

Підписано до друку
Гарнітура Arial
Замовлення №

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 4,9
Обл.-вид. арк. 4,6

Папір офсетний
Електронне вид.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.